

ASIALLINEN, SELKEÄ JA YMMÄRRETTÄVÄ SOTE-UUDISTUS?
SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN DIAESITYSTEN VIRKAKIELI

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
15.5.2020

Krista Takkinen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe ja -kysymykset	1
1.2. Aikaisempi tutkimus	4
2. TEORIATAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET	7
2.1. Lingvistinen tekstintutkimus ja systeemis-funktionaalinen kieliteoria	7
2.2. Virkakieli	11
2.3. Virkakielen rekisteripiirteet	13
2.4. Hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimus	19
3. TUTKIMUSAINEISTO	21
3.1. Aineistona diaesitys	21
3.2. Tutkimusaineiston kuvaus	23
4. ANALYYSI	26
4.1. Analysoitavat piirteet	26
4.2. Aineiston sanaluokkajakauma	28
4.3. Verbit	30
4.3.1. Finiittiverbit	36
4.3.2. Infiniittiverbit eli verbien nominaalimuodot	39
4.4. Substantiivit	43
4.4.1. Teonnimet	46
4.4.2. Moniosaiset yhdyssanat	48
4.5. Postpositiot	50
4.6. Rinnastukset	51
4.7. Pohdintaa ja päätelmiä	52
5. HALLINTOLAIN HYVÄN KIELENKÄYTÖN VAATIMUKSEN TOTEUTUMINEN	55
6. PÄÄTÄNTÖ	60

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe ja -kysymykset

Tutkin pro gradussani sosiaali- ja terveysministeriön (STM) virkamiesten valmistele-
mien diaesitysten kieltä. Tutkin aineistoani virkakielen näkökulmasta ja tarkastelen,
millaisia virkakielen rekisteripiirteitä aineistossani esiintyy. Lisäksi tutkin hallintolain
hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumista aineistossani. Systemis-funktionaali-
sen kieliteorian työkaluin pohdin myös tekstien välittämää maailmaa sekä siihen kyt-
keytyviä vuorovaikutussuhteita.

Olen valikoinut tutkimukseeni diaesityksiä, joita on esitetty medialle suunnatuissa
sote-uudistusta käsittelevissä sosiaali- ja terveysministeriön tilaisuuksissa tammi-
kuun 2015 ja kesäkuun 2018 välisenä aikana. Diaesityksiä on yhteensä 16 ja diasivuja
174. Olen ottanut tutkimukseeni mukaan vain tekstidiat, sillä infografiikan tutkiminen
vaatisi multimodaalisen otteen. Ministeriöistä juuri STM valikoitui aineistoni läh-
teeksi siksi, että löysin kiinnostavan tutkimusaiheen ja aineiston ollessani siellä töissä
viestintätehtävissä. Vaikka olen ollut töissä STM:ssä, en ole itse ollut mukana valmis-
telemassa materiaaleja, joista aineistoni koostuu.

Rajasin aineistoni sote-uudistusta¹ käsitteleviin diaesityksiin, sillä se on tutkimukseni
työstämisen aikaan ajankohtainen ja Suomen kansalaisten elämään suuresti vaikut-
tava aihe. Tämä suuri rakenteellinen uudistus vaikuttaa olevan kansalaisille hyvin vai-
kea hahmottaa (ks. esim. Yle 2017, HS 2018). Median edustajille suunnatuissa tausta-
ja tiedotustilaisuuksissa sote-uudistusta valmistelevat virkamiehet esittelevät sote-
uudistukseen liittyviä ajankohtaisia asioita, kuten suunnitteilla olevia lakimuutoksia.
Valtionhallinnon viestintä taas on mielestäni aina tärkeä ja ajankohtainen aihe demo-
kratian kannalta.

---

¹ Käytän tutkimuksessani uudistuksesta termiä sote-uudistus, sillä se on mielestäni vakiintunut kä-
site. Uudistuksen nimi oli Sipilän hallituskauden (5/2015–3/2019) alkaessa sote- ja maakunta-uudis-
tus ja myöhemmin maakunta- ja sote-uudistus. Marinin hallitus (2019–) käyttää uudistuksesta termiä
sote-uudistus.

Olen kiinnostunut tutkimaan kaikista ministeriön teksteistä juuri diaesityksiä, koska ne ovat yleinen esiintymisen tukena käytettävä väline ja niitä tuottavat monet virkamiehet. Diaesitykset ovat kuitenkin usein epäselviä: ne saattavat sisältää paljon pientä tekstiä sekä laaja-alaisia ja vaikeaselkoisia infograafeja. Diaesitysten problematiikka ja intoni tutkia juuri tätä aineistoa paljastuvat Pirjo Hiidenmaan erinomaisesta tiivistyksestä:

”Nykyinen tietotekniikka ja PowerPoint-esitykset ovat tuoneet erityisesti keskustelutilaisuuksien iloksi täysin verbittömän esitystyylin. Värikkäissä pelloissa on irtosubstantiiveja, laatu, *prosessit, yhteiskunnan odotukset, muutosvoimat* jne. Muutosta, suhteita ja muita verbien tehtäviä hoidetaan visuaalisesti nuollilla ja piirtämällä pallot erikokoisiksi, erivärisiksi ja osittain päällekkäin jne.” (Hiidenmaa 2003: 162.)

Merja Ponkalan tutkimuksen mukaan virkamiehillä menee Powerpoint-esitysten lukemiseen paljon aikaa ja virkamiehet itse kaipasivat niiltä helppolukuisuutta sekä tiivistämistä (Ponkala 2019: 33–35, 38). STM:ssä joitain diaesityksiä valmistellaan yhdessä viestintäyksikön asiantuntijoiden kanssa, mutta resurssit eivät riitä kaikkien diaesitysten kielenhuoltoon. Läpinäkyvyyden vuoksi kerrottakoon, että sosiaali- ja terveysministeriön viestintäyksikössä on aineistoni ilmestymisaikana työskennellyt yhteensä kolme suomen kielen asiantuntijaa eri viestintätehtävissä. Virkamiehillä on myös mahdollisuus saada tukea kielenhuoltoon valtioneuvoston kielipalveluista.

Ministeriön taustatilaisuuksien esitysmateriaalit ovat julkisia, ja niitä esitetään hallinnon ulkopuolisille henkilöille, yleensä toimittajien välityksellä kansalaisille. Tilaisuuksien diaesitykset ovat tärkeä materiaali, sillä median edustajat saavat tulostetut esitykset mukaansa ja kenties tukeutuvat niihin kirjoittaessaan aiheesta juttuja. Ylen sosiaali- ja terveystoimittaja Tiina Merikanto kommentoi Duodecim-julkaisussa (2018) sote-uudistuksen viestintää. Hänen mukaansa sote-uudistuksesta viestimisen vaikeus johtuu muun muassa epäselvistä käsitteistä ja jatkuvasti muuttuvista sisällöistä. Merikannon kaltaisten toimittajien rooli sote-uudistuksesta viestimisestä on kriittinen: he välittävät viestin kansalaisille.

Virkamiesten kielenkäyttöä säädellään hallintolaissa (Hallintolaki 2003/434) ja kieli-laissa (Kielilaki 423/2003). Hallintolain 9. pykälän mukaan ”viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä”. Kotimaisten kielten keskus (Kotus) vaati vuonna 2010 virkakielen parantamista otettavaksi mukaan hallitusohjelmaan. Kotuksen mukaan epäselvä virkakieli on ”merkittävä yhteiskunnallinen ongelma”. (Kielikello 3/2010.) Selkeästä tekstistä seuraa vähemmän jälkityötä ja -selvittelyä kuin epäselvästä tekstistä, joten se kannattaa myös taloudellisesti (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2001a: 219).

Tutkin pro gradussani millaista kieltä virkamiesten kirjoittamissa dioissa käytetään ja ovatko diaesitykset hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen mukaisia. Tarkastelen aineistoani erityisesti tiivistämisen kautta, sillä se on diaesityksille ominainen piirre niiden luettelomaisen rakenteen vuoksi. Lisäksi tutkin aineiston selkeyttä ja ymmärrettävyyttä tarkastelemalla substantiiveja. Lähestyn aineistoani seuraavien kysymysten avulla:

1. Miten aineistossani näkyy diaesityksille ominainen tiivistäminen?
2. Onko aineistoni virkakielelle tyypillisesti substantiivivaltaista?
3. Miten sote-uudistuksen maailmasta kerrotaan, ja millaisia vuorovaikutussuhteita diaesitysten teksteihin kirjoittuu?
4. Toteutuuko aineistossa hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimus, ja mitkä kielen piirteet tähän vaikuttavat?

Ensimmäinen hypoteesini on, että hallintolain vaatimukset hyvästä kielenkäytöstä eivät täysin täyty. STM:n muun kielenkäytön perusteella on oletettavaa, että diojen tekstit ovat asiallisia. Virkakieltä tyypillisesti kritisoidaan epäselväksi kapulakieleksi, joten selkeys ja ymmärrettävyys eivät välttämättä toteudu. Toinen hypoteesini on, että diaesityksille ominainen tiivistäminen näkyy luetteloina ja epätäydellisinä lauseina, sillä Powerpoint-esityksissä luettelotekstit ovat oletusarvoisia (Lammi 2009b). Tämän otaksun vaikeuttavan kielen ymmärrettävyyttä, sillä tiivistämisellä pyritään kertomaan lyhyesti paljon asioita. Odotan aineistoni tekstien olevan lisäksi substantiivivaltaisia, sillä se on hyvin yleinen virkakielen piirre (ks. esim. Hiidenmaa 2001b: 49–50). Tutkimuksen aineistolähtöisyyden vuoksi jätän tilaa myös aineistosta nouseville havainnoille.

Sanastollisia ja kieliopillisia piirteitä tarkastelemalla voidaan tutkia, miten jokin kyseiselle tekstilajille oletettu toiminta reaalistuu. Tällaiselle tutkimukselle on keskeistä tutkia aineistosta nousevia kielenpiirteitä, jotka voivat olla hyvin erilaisia, mutta joilla on yhteinen tehtävä. Lisäksi tämän tyyppisissä tutkimuksissa voidaan tarkastella myös tekstien ulkoasua. (Juvonen, Virtanen & Voutilainen 2012: 459.) Tutkimukseni edustaa tätä hieman rekisterien tutkimuksesta poikkeavaa tutkimustyyppiä: tutkin aineistoni leksikaalis-kieliopillisia piirteitä, joiden tulkitsen vaikuttavan tekstin tiivistämiseen. Samalla huomioin myös aineistoni ulkoasun, sillä tekstilajin rakenne vaikuttaa vahvasti tekstin rakentumiseen. Lähtökohtana tarkastelemilleni piirteille on Pirjo Hiidenmaan (2001b: 61) virkakielen rekisteripiirteiden lista, johon yhdistän aineistosta nousevia kielenpiirteitä. Tutkimukseni rajaus STM:n tiedotustilaisuuksien diaesityksiin ei vielä riitä kuvaamaan diaesityksiä tarkemmin tekstilajina. Siksi näen tutkimukseni enemmän katsauksena diaesitysten tekstien virkakielipiirteisiin. Varsinainen tekstilajintutkimus vaatisi isomman aineiston sekä laajempialaista vertailua. (ks. esim. Tiililä 2007: 24.)

1.2. Aikaisempi tutkimus

Virkakielen ymmärrettävyydestä ja selkeydestä on alettu puhua 1970-luvulla. Virkakieltä on kuitenkin tutkittu lähinnä viestinnän välineenä, eikä sen merkityksiä luovaa tehtävää ole huomioitu. (Hiidenmaa 2001a: 29–33.) Viime vuosina virkakieltä on alettu tutkia tekstintutkimuksen lisäksi myös tekstin tuottamisen näkökulmasta (Hiidenmaa 2001a: 25–32). Virkakielestä kirjoitetaan jatkuvasti, ja Kotus tekee virkakielen liittyvää työtä muun muassa erilaisten projektien kautta. Kotus on ollut mukana kehittämässä virkakieltä esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön Hyvän virkakielen toimintaohjelmassa (OKM 2014). Kotuksen asiantuntijat myös neuvovat ja tarjoavat koulutusta virkakielenhuollosta. Hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksesta ovat kielitieteen näkökulmasta kirjoittaneet muun muassa Ulla Tiililä ja Vesa Heikkinen (ks. esim. Tiililä 2015, Heikkinen 2008). Virkakielestä ja hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksista kerron lisää luvussa 2.

Riitta Suominen väitteli syksyllä 2019 virkakielestä tutkimuksellaan Virkakielen käytettävyys. Pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivitykseksi. Suominen on väitöskirjassaan tutkinut prosessia, jossa kuntien tiedottajat muokkaavat tekstejä sopivammiksi verkkoon tai sosiaaliseen mediaan. Muokausprosessissa merkittäväksi paljastui tekstien lyheneminen neljänneksen alkuperäisestä (Suominen 2019: 140). Suominen esittää tutkimuksessaan, että jo lähtöteksteissä tulisi kiinnittää huomiota asioiden esittämisjärjestykseen sekä tiivistämiseen (Suominen 2019: 310–311). Suominen mainitsee tutkimuksessaan myös, ettei tekstin lyhentäminen saa kuitenkaan heikentää ymmärrettävyyttä (Suominen 2019: 142).

Merja Ponkala (2019) tutki gradussaan Muistiot ministeriöiden työssä. Monimenetelmäinen tutkimus virkakielen konventioista ja niitä ylläpitävistä diskursseista virkamiesten muistioiden kirjoittamista sääteleviä konventioita. Ponkalan tutkimuksesta käy ilmi ministeriöiden virkamiesten omia ajatuksia työhön liittyvistä teksteistä ja niiden kehittämisestä. Ponkalan tutkimuksen mukaan virkakielen ongelmat eivät ratkea pelkästään kielenhuollon koulutuksilla, vaan ongelmia on myös organisaatiokulttuurissa.

Salli Kankaanpää on tutkinut väitöskirjassaan Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli (2006), miten hallinnon lehdistötiedotteiden kieli on muuttunut. Tutkimusaineistoni kuitenkin poikkeaa tiedotteista: tiedotteet pyritään kirjoittamaan siten, että ne tulisivat julkaistuiksi. Diaesitykset taas ovat medialle suunnatuissa tilaisuuksissa käytettävää lisämateriaalia, jotka on tehty esiintyjän tueksi. Tiedotteet myös yleisesti ottaen ovat viestintäosaston viestinnän ammattilaisen kirjoittamia, kun taas lisämateriaalien laatimiseen osallistuvat useat eri osastojen virkamiehet.

Virkakielestä on siis tehty paljon tutkimusta, mutta diaesitykset ovat suomen kielen osalta vähän tutkittu aineisto. Powerpoint-esitysten tekstejä on tutkinut ainakin Virpi Tarvainen pro gradussaan Kalvosulkeisista kokonaisvaltaiseksi elämykseksi: esitysgraafikka- ja puhe-esitys multimodaalisena tekstinä (2016). Hänen tutkimuksensa koostuu esitystilanteiden multimodaalisuuden tarkastelusta, kun taas itse keskityn

työssäni pelkästään diaesitysten teksteihin. Avaan diaesitysten luonnetta tarkemmin luvussa 3, jossa esittelen aineistoni rakennetta ja sen erityispiirteitä.

2. TEORIATAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET

2.1. Lingvistinen tekstintutkimus ja systeemis-funktionaalinen kieliteoria

Tutkin pro gradussani STM:n diaesitysten leksikaalis-kieliopillisia piirteitä. Tutkimukseni edustaa siten lingvististä tekstintutkimusta. **Lingvistinen tekstintutkimus** on kiinnostunut siitä, mitä kieli on ja miten sitä käytetään. Näin se eroaa muista tekstintutkimuksen perinteistä, jotka tutkivat kieltä välineenä. (Hiidenmaa 2000: 164.) Tekstintutkimus ja diskurssintutkimus liitetään usein toisiinsa. Tekstintutkimuksessa tutkitaan sanojen ja lauseiden kautta merkityksien syntymistä. **Diskurssintutkimuksessa** taas tutkitaan tekstin kautta sitä, miten eri aiheista puhutaan. Näiden välimaastoon sijoittuu **tekstin- ja diskurssintutkimus**, jossa tutkitaan sitä, miten ja millaisia merkityksiä teksteissä tuotetaan. (Hiidenmaa 2000: 169.)

Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä on M.A.K. Hallidayn **systeemis-funktionaalinen kieliteoria** (SF-teoria), jonka hän kehitti opettajansa J.R. Firthin ajatuksien pohjalta. Funktionaalinen kieliteoria näkee kielen ensisijaisesti sosiaalisena ilmiönä: kieli heijastaa yhteisön arvoja ja toimintatapoja. Kielellä luodaan sosiaalista systeemiä, ja sosiaalinen systeemi muokkaa kieltä. (Luukka 2000: 139–140; Halliday & Matthiessen 2004: 29.) Funktionaalisen kielikäsitteilyn mukaan kielellä luodaan merkityksiä vuorovaikutustilanteissa. Tämän vuoksi kielen kuvaus on kielellisten valintojen kuvausta, ei vain kuvaus kielijärjestelmän rakenteista. (Luukka 2000: 138.) Funktionaalisen kielikäsitteilyn keskeinen tehtävä on siten ”kielen käytön ja merkitysten rakentamisen selittäminen” (Luukka 2000: 139). Kielen järjestelmät eli systeemit eivät ole staattisia, vaan kussakin esiintymässään muokkautuvia kielellisiä (kuten sanajärjestys ja lauseenmuodostus) ja kulttuurillisia (kuten yhteisön tavat tuottaa tekstejä) merkityssysteemejä. Systeemis-funktionaalisisessa analyysissä tarkastellaan näitä molempia. (Hiidenmaa 2000: 176.)

SF-teoriassa kielen systeemi jaetaan kolmeen osaan: **semantiikkaan**, (leksikko)**kielioppiin** ja **ilmiasuun**. Jotta tutkimuksessa huomioitaisiin syntaksin ja kieliopin lisäksi myös teksti ja kielenkäyttö, on tutkimusta lähestyttävä sekä funktionaalisisesta että

semanttisesta näkökulmasta. (Luukka 2000: 104–105, 107.) Kun leksikaalis-kieliopillisia piirteitä tutkitaan sanaluokkien ja kieliopillisten roolien (subjekti, predikaatti, objekti) kautta, SF-teoria tarkastelee tekstiä **semanttisten roolien** eli funktioiden (tekijä, prosessi, kohde) kautta (Heikkinen 1999: 104). **Ideologia** on SF-teoriassa Suzanne Egginsin mukaan kielen, rekisterin ja tekstilajin yläpuolella oleva abstraktiotaso, joka todentuu kielellisten valintojen kautta jokaisen kontekstin tasolla (Heikkisen 2001c: 303 mukaan Eggins 1994: 10–11, 330). Kriittisessä diskurssintutkimuksessa ideologian käsitteellä voidaan kuvata yhteiskunnan ja diskurssien välistä yhteyttä (Heikkinen 1999: 94–95).

Hallidayn mukaan kielellä on kolme metafunktiota: ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen. **Ideationaalinen** eli **representatiivinen metafunktio** tarkoittaa kieltä käytettävän konstruoimaan kokemusmaailmaamme. **Interpersoonaisen** eli **intersubjektiviivisen metafunktion** mukaan kielellä luodaan sosiaalisia suhteita. Kolmannen, **tekstuaalisen metafunktion** mukaan kielellä pidetään teksti koossa. (Shore 2012b: 161; Halliday & Matthiessen 2004: 29–30.) Interpersoonainen metafunktio kuvaa sitä, miten kieli ilmaisee vuorovaikutussuhteita ja mielipiteitä. Sitä voidaan analysoida tarkastelemalla esimerkiksi tekstin osallistujarooleja. Ideationaalinen metafunktio taas ilmenee esimerkiksi verbityypejä tarkastelemalla: miten maailmasta kerrotaan. (Luukka 2000: 102–103.) Tekstuaalisen metafunktion analyysille on ominaista tekstin näkeminen kielenä. Sellaisessa analyysissä tutkitaan esimerkiksi sanojen muotoja ja lausetyypejä. Olennaista on lähestyä tekstiä valintoina: miksi asia ilmaistaan juuri tällä tavalla ja millaisia vaihtoehtoja kirjoittajalla olisi käytössään. (Hiidenmaa 2000: 175.)

J.R. Firthin mukaan kielen tutkiminen on mahdotonta ilman sen rajaamista johonkin osaan. Näin syntyi käsite **osakieli** (*restricted language*), jonka avulla voidaan tutkia esimerkiksi uutisotsikkoja tai politiikan kieltä. (Shore 2012a: 133.) Halliday alkoi käyttää Firthin osakielen käsitteestä termiä rekisteri. **Rekisteri** on tietyssä tilanteessa käytettävä kielen muoto, jolla on omat sanastolliset ja kieliopilliset piirteet (Halliday & Matthiessen 2004: 27; Voutilainen 2012: 70). Rekisteri muodostuu kolmesta muuttujasta: mitä tilanteessa tapahtuu, ketkä osallistuvat ja mikä on kielen rooli. (Hiidenmaa

2001b: 35.) Rekisteriä ja virkakielen rekisteripiirteitä avaan lisää luvussa 2.3., jossa käsittelen Pirjo Hiidenmaan listausta virkakielen rekisteripiirteistä ja niiden merkitystä oman tutkimukseni kannalta. **Tekstilaji** on rekisteriä laajempi ulottuvuus, jolla tarkoitetaan tekstintutkimuksessa yleensä tekstijoukkoja, joilla on yhteisiä piirteitä ja päämääriä (Heikkinen 2002a: 21). SF-teorian mukaan tekstilajin sisällä voi olla vaihtelua, kuten uutistekstien aiheissa (Shore 2012b: 171). Tekstilaji ei siten ole sidottu sisältöön. Tekstilajia voi tarkastella muodollisten ja funktionaalisten kriteerien kautta: tekstin muoto aineistossani on diaesitys, kun taas tekstin funktio on tiedottaminen (ks. esim. Heikkinen 2001a: 66; Heikkinen 2001b: 309).

Kontekstilla voidaan tarkoittaa niin konkreettista kielenkäytön ympäristöä kuin sen taustaa, arvoja tai toisia tekstejä (Heikkinen 2001c: 119). Kielitieteessä tyypillisesti ajatellaan kontekstin olevan jotain kielestä ulkopuolista, kun taas **koteksti** on välitön kielellinen ympäristö, tekstiyhteys (Heikkinen 2012: 90; TTP s.v. *koteksti*). Konteksti ei ole mikään kiinteä tausta vaan prosessi, jossa kielenulkoisen konteksti muovaa kieltä ja kieli kontekstia (Heikkinen 2001b: 119). Systemis-funktionaalisessa kieliteoriassa konteksti jaetaan tilannekontekstiin ja kulttuurikontekstiin. Tilannekontekstia mallinnetaan rekistereinä ja kulttuurikontekstia tekstilajeina. (Heikkinen 2001c: 119.)

Halliday jakaa rekisteriin kytkeytyvän sosiokulttuurisen **tilannekontekstin** käsitteen kolmeen abstraktiin muuttujaan: alaan (field), osallistujarooleihin (tenor) ja ilmenemismuotoon (mode). Alalla tarkoitetaan sosiaalista toimintamuotoa, kuten tiedottamista tai luennoimista. Halliday jakaa alan edelleen toiminnan alaan ja sisällön alaan: toiminnan alalla voidaan esimerkiksi luennoida erilaisista sisällön aloista, kuten politiikasta tai geologiasta. Osallistujarooleilla tarkoitetaan kaikkia tilanteessa oleellisia sosiaalisia rooleja. Nämäkin Halliday jakaa kahteen erilliseen ryhmään: sosiaalisiin rooleihin, kuten virkamiehiin ja toimittajiin, sekä kielellisiin rooleihin, kuten puhujan ja yleisöön. Ilmenemismuodolla Halliday viittaa kanavaan, kuten kirjoitettuun kieleen, tilannesidonnaisuuteen sekä siihen, onko kieli argumentoivaa, opettavaa ja niin edelleen. (Shore 2012a: 135.)

Diskurssintutkimuksessa **konstruktionistinen näkökulma** tarkkailee, miten kieltä käytetään eri tilanteissa, millaisia merkityksiä kielen avulla luodaan ja miten kieltä käytetään viestinnän välineenä. **Sosiaalinen konstruktionismi** lähestyy diskurssia yhteisön näkökulmasta: tietynlaiset arvot ja toimintatavat johtavat yhteisiin puhetapoihin ja normeihin. Käytänteet syntyvät ja elävät yhteisöissä, joiden jäsenet tietävät, millä tavalla yhteisössä keskustellaan. (Luukka 2000: 151.) Yksi esimerkki konstruktionistisesta näkökulmasta on **kriittinen diskurssianalyysi**. Kriittisellä diskurssianalyysillä tutkitaan vallan ja yhteiskunnallisten rakenteiden suhdetta ja pyritään lisäämään tietoa kielen sosiaalisesta luonteesta (Pietikäinen 2000: 204). Kielenkäyttö nähdään vaikuttamisen keinona (Kalliokoski 1997: 27). Tällainen kriittinen ote on omankin tutkimukseni taustalla: tutkimuskysymykset ovat syntyneet aineistoa kriittisestä näkökulmasta tarkastellen.

Kriittiselle diskurssintutkimukselle on yleistä monitasoinen analyysi, johon yhdistyy yksityiskohtainen lingvistinen analyysi. Tekstistä analysoidaan kielen tason lisäksi diskursiivisia ja sosiaalisia käytänteitä. Diskursiivisilla käytänteillä tarkastellaan tekstin tuottamiseen vaikuttavia taloudellisia käytänteitä ja poliittisia puitteita. Sosiaalisia käytänteitä tutkittaessa pohditaan sosiaalisten rakenteiden vaikutusta kieleen. (Pietikäinen 2000: 208–211.) Lingvistiksessä tekstintutkimuksessa kuvataan ensin tekstiä ja vasta sen jälkeen otetaan kantaa merkityksiin sekä niitä tuottaviin järjestelmiin (Heikkinen ym. 2001a: 13). Oma tutkimukseni edustaa siten lingvististä tekstintutkimusta, jossa tarkastelemalla leksikaalis-kieliopillisia piirteitä otan kantaa niiden luomiin merkityksiin ja siihen, miten ne vaikuttavat kielen ymmärrettävyyteen ja selkeyteen. Virkakielen konteksti on kuitenkin vallankäytön konteksti, sillä ministeriön hallinto ajaa muutoksia, jotka vaikuttavat kaikkiin kansalaisiin. Tarkastelen täten myös teksteihin kirjoittuvia vuorovaikutussuhteita ja sitä, miten sote-uudistuksen maailmaa kuvataan.

2.2. Virkakieli

Määrittelen tutkimuksessani **virakielen** Suomisen (2019: 23) tavoin Kielitoimiston sanakirjan (2012) määritelmän mukaisesti: ”virka-asioissa käytettävä kieli; viranomaisten käyttämä (kirjoitettu) kieli, hallinnon kieli” (s.v. *virakieli*). Virakieli ei siis ole yksittäinen kielen muoto, vaikka sillä onkin tiettyjä virakielen rekisteripiirteitä (ks. luku 2.3.). Virakieli luo virallisuutta tietyillä kielellisillä valinnoilla, kuten juridisilla pronomineilla ja nominilausekkeilla (Hiidenmaa 2001b: 42). Virkatekstille on tyyppillistä myös toiseen virkatekstiin viittaaminen sekä lyhenteiden runsas käyttö (Heikkinen 2001c: 304–305).

Virkatyöhön kuuluu paljon erilaisten tekstien valmistelua. Tekstejä valmistellaan yhdessä toisten virkamiesten kanssa, usein myös kiireessä. Virkamiehet valmistelevat tekstejä toisia tekstejä referoiden, ja aiempia tekstejä jäsennellään uusiksi kokonaisuusiksi. Tällaiset kielelliset valinnat ovat virkamiehen vallankäyttöä. (Heikkinen 2001c: 307–315.) Tekstien monivaiheisten syntymisketjujen takia tekstille on usein vaikea osoittaa yhtä kirjoittajaa (ks. esim. Tiililä 2007: 35). Kielen vaikeaselkoisuus ei siis ole yksittäisen virkamiehen syy, vaan kyse on koko instituution työtavoista. Koska tekstejä tuotetaan tekstiketjuina toisia tekstejä lainaten, täytyy tekstejä selkiyttäessä tarkastella koko kontekstia. (Hiidenmaa 2001b: 42.) Tällaisessa tekstintutkimuksessa on kolmenlaisia konteksteja: tekstin ideologinen konteksti, lukijan konteksti ja tekstin tuottajan konteksti. Tekstiä tutkitaan siis osana viraston työtä. (Hiidenmaa 2001a: 25–26.)

Myös virkamiehen asema instituutiossa voi vaikuttaa tekstiin. Organisaation hierarkiassa ylemmässä asemassa olevat virkamiehet käsittelevät työssään abstraktimpia asioita, ja näin ollen kielen abstraktius valuu alaspäin virkamiehistössä. (Heikkisen 2001: 307 mukaan Iedema 1998.) Tätä näkemystä tukee myös Suomisen tutkimus, jonka mukaan hallintohierarkian ylätasolla olevan kielelliset valinnat siirtyvät eteenpäin jopa tiedotteeseen asti (Suominen 2019: 330).

Intertekstuaalisuus² on virkakielen tutkimuksessa tärkeä käsite, sillä hallinnon tekstit jatkuvasti viittaavat toisiin teksteihin. Intertekstuaalisuuden voi jakaa avoimeen ja perustuvaan intertekstuaalisuuteen. Avoin intertekstuaalisuus on näkyvää viittamista, perustuva intertekstuaalisuus on muiden tekstilajien vaikutteiden näkymistä tekstissä. (Heikkinen 2002a: 21–22.) Toisia tekstejä voidaan tuoda näkyväksi esimerkiksi viittaamalla asioihin (substantiivit) tai prosesseihin (verbit). Vähemmän näkyviä suhteita luodaan tekstin rakenteilla ja kanavilla. (Heikkinen 2001a: 77; Tiililä 2001: 216–217.) Virkakielen intertekstuaalisen luonteen vuoksi on avattava hieman oikeuskielen ja säädöskielen käsitteitä. **Oikeuskielellä** tarkoitetaan juridisen kielenkäytön eri lajeja. **Säädöskieli** taas on oikeuskielen alalaji, ja sillä viitataan lakien sekä asetusten kieleen. (Mattila 2010: 181.) Säädöskieli vaikuttaa viranomaisten muuhunkin kielenkäyttöön, sillä hallinnon kielelle on ominaista viitata toisiin teksteihin (Kankaanpää, Piehl & Räsänen 2009). Ministeriön tehtävän vuoksi säädöskieli vaikuttaa muuhun kielenkäyttöön jatkuvasti, muiden hallinnon asiakirjojen ollessa muun muassa lakien valmistelua, muuttamista ja niistä tiedottamista.

Sosiaali- ja terveysministeriön tehtävä on suunnitella sosiaali- ja terveyspolitiikkaa, valmistella lainsäädäntöä ja uudistuksia sekä ohjata uudistusten toteuttamista (STM 2019). Näitä asioita ministeriö valmistelee suunnitelmin, ohjelmin ja strategioin, joiden sisältämää suunnittelukieltä ymmärtävät niiden valmistelijat ja muut asiantuntijat. **Suunnittelukieli** syntyi, kun virastot alkoivat laatia tekstejä, joilla ohjaillaan toimintaa. Suunnittelukieli sisältää tyypillisesti vähämerkityksisiä verbejä ja paljon substantiiveja, ja sen kerronta on hyvin yleisluontoista. (Hiidenmaa 2003: 161–163.) Yleisten sanojen käyttäminen on ymmärrettävän väistämätöntä, kun pyritään kuvailemaan suuria kokonaisuuksia ja mutkikasta toimintaa (Hiidenmaa 2003: 174). Hiidenmaa (2003: 172–173) on määritellyt institutionaalisuuden ja suunnittelun rakentamiselle kuusi kielen keinoa:

1. teonnimijohdosten suosiminen
2. luettelot ja rinnastukset
3. genetiiviattribuutin ja pääsanana liitot
4. suhdetta ilmaisevat attributit

² Intertekstuaalisuudesta viranomaisteksteissä ks. esim. Ulla Tiililä 2007.

5. erityisesti nominatiivialkuiset yhdyssanat sekä
6. laajat suhdekäsitteet.

Näillä keinoilla kieli antaa asiat tuttuina, jo annettuina ilman kyseenalaistamista. Tällaiselle retoriikalle on tyypillistä myös positiivisuus ja muutos, jota kuvastetaan verbein: *tehostaa, parantaa, uudistaa*. (Hiidenmaa 2003: 173.)

Kotimaisten kielten keskus on käyttänyt termiä **virkahenkilö** kirjassa Teksti työnä, virka kielenä (2001), mutta termiä ei löydy Kielitoimiston sanakirjasta. Vaikka sukupuolittuneista virka- ja ammattinimityksistä on pyritty viime aikoina luopumaan, käytän tutkimuksessani ministeriöiden työntekijöistä termiä **virkamies**. Se on käytössä myös laeissa, kuten niin kutsutussa virkamieslaissa (Valtion virkamieslaki 1994/750). Termiä virkamies on käyttänyt myös Merja Ponkala tutkimuksessaan Muistiot ministeriöiden työssä (Ponkala 2019). Seuraavaksi esittelen luvussa 2.3. Hiidenmaan (2001b) virkakielen rekisteripiirteet ja luvussa 2.4. kerron hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksesta.

2.3. Virkakielen rekisteripiirteet

Ei ole olemassa yhtä ainoaa virkakieltä, mutta virkateksteillä on tietynlaisia yhdistäviä piirteitä, **rekisteripiirteitä**. Näitä tekstiä luonnehtivia piirteitä esiintyy kaikilla kielen tasoilla lauserakenteista sanastoon. Tiettyjen piirteiden esiintymistaajuus ei kuitenkaan välttämättä vielä kerro mitään. Esimerkiksi abstraktit substantiivit saavat usein parikseen abstraktimman, suhdetta tai olemassaoloa kuvaavan verbin. Geneeriset substantiivit esiintyvät tekstissä usein myös etu- ja jälkiattribuuttien kera. Näin nominaalituksia sekä substantiiveja tutkitaan osana esiintymisympäristöä. Rekisterien tarkastelussa on siis kyse kielen systemaattisuudesta ja ennustettavuudesta. (Hiidenmaa 2001b: 37.)

Hiidenmaa tarkentaa tarkoittavansa rekisteripiirteillä Hallidayn mukaisesti ”sitä, miten tilanteen mukainen merkityksenanto toteutuu sanoina, kieliopillisina rakenteina

ja tekstuaalisina valintoina”. Rekisteriteorialla pyritään paljastamaan, mitä piirrettä mikäkin tekijä määrittelee. (Hiidenmaa 2001b: 36–38.) Esimerkiksi virallisuutta voidaan luoda nominilausekkeiden määritteisyydellä, adjektiivijohdoksilla sekä sillä, että asiat esitellään tuttuina. Leksikaalisten ja kieliopillisten piirteiden tarkastelun lisäksi siis myös tekstuaaliset valinnat ovat rekisteripiirteiden tutkimuksessa keskeisiä. (Hiidenmaa 2001b: 42–43.) Pirjo Hiidenmaa (2001b: 61) listaa seitsemän virkakielen rekisteripiirrettä:

1. lausekkeet muotoa genetiiviattribuutti + pääsana
2. *-linen*-adjektiivijohdoksia
3. rinnastuksia ja luetteloita
4. *suhteen, kannalta*, ym. postpositioita
5. verbit puheaktiverbejä (kuten *esittää* ja *korostaa*) tai geneerisiä verbejä (*vaikuttaa, keskittyä, kehittyä*)
6. moniosaisia yhdyssanoja
7. lauseissa ei ilmipantuja henkilötoimijoita.

Kun Hiidenmaan virkakielen rekisteripiirteiden listaa vertaa Hiidenmaan listaan suunnittelukielen ja institutionaalisuuden piirteistä (ks. luku 2.2.), käy ilmi, että ne ovat joiltain osin samat. Käytän kuitenkin tutkimuksessani Hiidenmaan virkakielen rekisteripiirteiden listaa lähtökohtana aineistoni tarkastelulle. Piirteitä 4 ja 6 tarkastelemalla kiinnitän huomiota leksikaalis-kieliopillisiin tiivistämisen keinoihin. Näiden Hiidenmaan listan mukaisten virkakielen piirteiden lisäksi tutkin partisiippeja, sillä ne ovat yksi keino tiivistää tekstiä (Hakanen 1993: 69). Listan kohtaa 7 sekä virkakielelle tyypillistä substantiivivaltaisuutta tarkastelemalla analysoin tekstin ymmärrettävyyttä ja selkeyttä. Substantiivivaltainen teksti esittää asiat jo olemassa olevina ja esiteltyinä olioina, joihin ei voi vaikuttaa. Tämä luo tekstiin staattisuutta. (Hiidenmaa 2003: 169.)

Hypoteesini mukaan oletan tekstissä olevan myös luetteloita, koska ne ovat diaesityksille tyypillinen rakenne. Tämän myötä tarkastelen myös listan kohtaa 3. Heikkisen (2001c: 312–313) mukaan nominaalistukset, yhdyssanat, osioiden otsikointi, luetteloitointi ja pitkät määriteketjut ovat viranomaisteksteille tyypillisen tiedon paketoinnin keinoja. Rinnastuksilla taas pyritään kuvaamaan maailmaa näennäisen tarkasti ja

tuottamaan vaikutelma täsmällisyydestä (Hiidenmaa 200b: 51). Tutkimusaineiston rajaaminen puhtaaseen tekstiin kuvien ja taulukoiden mukaan ottamisen sijaan on tyypillistä lingvistiselle tekstintutkimukselle. Näin voidaan tutkia sitä, miten kielen resursseilla tuotetaan merkityksiä. Sen sijaan merkitysten konstruktioita tutkiessa tulisi ottaa huomioon sekä teksti että konteksti. (Hiidenmaa 2000: 171.)

Virkkeiden keskipituus ei enää ole virkakielen huoltamisen keskiössä. Nykyisin ongelmana on lauseiden tiiviys: abstraktius näkyy valtavana substantiivien määränä. (Hiidenmaa 2001b: 49–50.) Sanaliitoilla ja substantiiveilla voidaan tiivistää vuosien keskustelu yhteen kiteymään. (Hiidenmaa 2003: 165.) Hyvä esimerkki tästä on kiteytynyt *sote-uudistus*, jolla viitataan useiden hallituskausien ajan valmisteltuun uudistukseen. Hiidenmaan mukaan kirjoitetulle kielelle on tyypillistä asioiden pysäyttäminen substantiiveiksi. Kun asia esitellään substantiivilausekkein (*rahoituksen uudistaminen*), viitataan siihen, että asia on tuttu ja esitelty jo verbin kera (*rahoitus uudistetaan*). (Hiidenmaa 2003: 169.)

Leksikaalisella tiheydellä rekisteriä voidaan kuvata kvantitatiivisesti. Leksikaalinen tiheys on suhdeluku, jonka avulla voidaan osoittaa sisältösanojen eli leksikaalisten sanojen osuus kaikista sanoista. (Hiidenmaa 2001b: 45.) Se lasketaan aineiston sisältösanojen ja kieliopillisten sanojen suhteellisia osuuksia vertaamalla. Sisältösanoja ovat substantiivit, adjektiivit ja verbit, kieliopillisia sanoja pronominit, adpositiot, konjunktiot sekä apu- ja kieltoverbit. (TTP s.v. Kielitiede: *leksikaalinen tiheys*.) Tarkastelen aineistoni leksikaalista tiheyttä luvussa 4.2.

Nominalisaatiolla tarkoitetaan verbien käyttöä substantiivien tapaan. Sen avulla asiat voidaan esittää ilman syytä tai aiheuttajia. (Fairclough 1995: 124.) Nominaalituksia voidaan kutsua **kieliopillisiksi metaforiksi**. Niiden avulla voidaan käsitellä laajoja kokonaisuuksia ja kertoa niistä lisätietoja. Verbirakenne kuvaisi prosessia, mutta nominaalituksella kuvataan ilmiötä ja suhteita. Kun toimintaa ilmaisee substantiivi ja kytköksiä verbi, metaforaa kutsutaan **ideationaaliseksi metaforaksi**. (Karvonen 1991: 151–152; Halliday & Matthiessen 2004: 637.) Nominaalistunut teksti ei ole niin konkreettista kuin verbirakenteinen teksti, sillä nominin ympärillä olevalla lauseella

ei ole predikaattiverbiin liittyviä ominaisuuksia, kuten toimijaa tai tempusta. (Hiidenmaa 2001b: 55–56.) **Substantiivitauteissa** tekstissä lauseen pääsisältö on pakattu substantiiviin ja verbi on tekstissä vain pakollinen paha (Heikkilä 2007). Nominalisatio on virkamiehille eräänlainen paradoksi: asioista vaaditaan puhuttavan ylätasolla, mutta juuri se tekee tekstistä abstraktimpaa. (ks. esim. Suominen 2019: 293.)

Kun prosessia ilmaistaan substantiivilla verbin sijaan, puhutaan **teonnimistä** (vrt. *juosta/juoksu, laulaa/laulaminen*). Myös teonnimet ovat kieliopillisia metaforia. (Karvonen 1997: 152.) Teonnimi eroaa muista verbikantaisista substantiiveista, sillä se on merkitykseltään abstrakti. Muut verbikantaiset substantiivit tarkoittavat olioita, paikkoja ja tapahtumia ja ovat siten konkreettisempia. (VISK § 223.) Jotkin teonnimet ovat leksikaalistuneita ja saavat tavallisen substantiivin määritteet (seurakunnan *rakennus* on tuhottu vs. asuntojen *rakennus* on aloitettu). Leksikaalistumaton teonnimi voi saada samanlaisia laajennuksia kuin kantaverbinsä. (VISK § 224.) Jotkin substantiivit voivat olla merkitykseltään teonnimen kaltaisia, vaikka ne morfologisesti eivät ole verbikantaisia johdoksia (sodan *uhka* vs. uhata) (VISK § 221). Analysoin aineistoni teonnimiä luvussa 4.4.1.

Substantiivi toimii lauseissa pääsanana lisäksi myös esimerkiksi määritteenä, kuten genetiiviattribuuttina tai paikallissija-attribuuttina. Tämä selittää osaltaan substantiivien paljoutta teksteissä. (Hiidenmaa 2001b: 45.) **Genetiiviattribuutti** on pääsanana edellä oleva genetiivimuotoinen määrite, joka voi olla substantiivi tai pronomini (TTP s.v. *genetiiviattribuutti*). Genetiiviattribuutteja voi esiintyä useita peräkkäin (*johtajien työnjaon periaatteiden sekä prosessien ja niiden seurannan käytäntöjen yhteensovittaminen*). Nämä nominilausekkeiden määritteet liittyvät nimeämiseen ja luokitamiseen sekä rakentavat monenlaisia suhteita. (Hiidenmaa 2001b: 54.) **Adpositiot** eli pre- ja postpositiot ilmaisevat asian tai olion suhdetta toiseen entiteettiin (VISK § 687). **Postpositioita** on suomen kielessä tyypillisesti enemmän kuin prepositioita (Alho & Kauppinen 2009: 78). Postpositiolausekkeet rajaavat nominilausekkeessa esiintyvää tarkoitetta (*budjetin mukaiset palvelut*). Postpositiolauseke siis liittyy nominilausekkeeseen tiiviisti. Hiidenmaa tuo esiin, että hallinnon teksteille on tyypillistä

käsitellä aihetta, joka täytyy erikseen rajata. (Hiidenmaa 2001b: 56.) Postpositioita analysoin luvussa 4.5.

Yhdyssanat ovat virkakielelle yleinen piirre. Monet niistä ovat uusia, jotka on luotu nimeämään uusia ilmiöitä. Yhdyssanat muodostuvat alun määriteosasta tai -osista ja perusosasta. Virkakielelle tyypillisissä yhdyssanoissa on usein sellaisia loppuosia, kuten *-palvelu*, *-toiminta* ja *-ohjelma*. (Hiidenmaa 2001b: 58–59.) Yhdyssanat ovat myös keino paketoita tekstiä (Heikkinen 2001c: 312). Yhdyssanojen leksikaalisten osien määrälle ei ole oikeastaan ylärajaa, mutta niitä on harvoin enemmän kuin viisi (VISK § 405). Otan tutkimuksessani huomioon Hiidenmaan rekisteripiirteiden listan mukaisesti **moniosaiset** eli **kompleksiset yhdyssanat**, joissa yhdysosana esiintyy yhdyssana tai sanayhtymä.

Verbeistä niitä, jotka taipuvat tempuksen, moduksen ja persoonan mukaan kutsutaan **finiittiverbeiksi**. Tarkastelen erityisesti verbien **infiniitti-** eli **nominaalimuotoja**, sillä toisin kuin finiittiverbi, nominaalimuoto käyttäytyy osittain verbin, osittain nominin tapaan. Osaa ei-finiittisistä verbilausekkeista on kutsuttu lauseenvastikkeiksi. Lauseenvastikkeilla voidaan tiivistää tietoa, joskus jopa epähavainnollistavaan muotoon. (Kielitoimiston ohjepankki.) **Partisiipit** taipuvat kaikissa sijoissa ja luvuissa, joten niitä voidaan pitää verbikantaisina adjektiiveina. Monet partisiipit ovatkin leksikaalistuneet adjektiiveiksi, mutta samaa partisiippia voidaan käyttää sekä leksikaalistuneena että varsinaisena partisiippinakin (*vakuuttava*). (VISK § 297, § 630.) Verbmäisessä käytössä partisiippi muistuttaa infiniittisiä lausekkeita, sillä se saa verbimäisiä täydennyksiä sekä muita määritteitä. Partisiipin adjektiivijä ja verbikäytöllä ei kuitenkaan ole selvää rajaa (*sulava* lumi vs. *sulava* muotoilu). (VISK § 632.) Aimo Hakanen (1993: 62) on tutkinut partisiippiattribuutteja yleiskielen tyylipiirteinä eri tekstilajeissa: partisiippiattribuuttien lauseittainen keski-frekvenssi oli hänen tutkimuksensaan kuusitoistakertainen hallinnon kielessä kaunokirjallisuuden verrattuna. **Infiniitit** esiintyvät usein substantiivilausekkeen tehtävissä, mutta toisin kuin substantiivit, ne eivät taivu luvussa. Verbmäistä infinitiiville ovat verbin täydennykset sekä verbikanta. Infinitiivilausekkeilla ei yleensä ole subjekta, mutta genetiivisubjekti tai

possessiivisuffiksi kuuluvat joihinkin rakenteisiin (*Kristan sanoessa*). (VISK § 490, 492.)
Analysoin aineistoni verbejä luvussa 4.3.

Passiivilla tarkoitan lausumia, joissa verbi tai predikaatti ei ilmaise tekijän identiteettiä, vaan jokin toinen lauseenjäsen voi saada subjektin piirteitä. Tällaisessa passiivilauseessa tosiasiallinen tekijä voi kuitenkin kontekstin perusteella olla yksiselitteinen (VISK § 1313, § 1325). Partisiipeista keskeiset saavat passiivimuodon, infinitiiveistä vain E-infinitiivin inessiivillä ja MA-infinitiivin instruktiivilla on passiivimuoto (VISK § 490, § 1314). Passiivilla voidaan häivyttää tosiasiallinen toimija ja korostaa tekstin aihetta ja organisaatiota (Komppa 2002: 77) kuten esimerkissä (1). Passiivin runsas käyttö kuitenkin vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä ja tekee tekstiin etäisen sävyn (Heikkilä & Viertiö 2002: 256).

On myös muita kielellisiä keinoja tehdä toimijasta epäselvä tai näkymätön. **Nollapersoonalauseessa** verbi on yksikön 3. persoonassa ja puuttuvalla subjektilla tarkoitetaan 'ketä tahansa', kuten esimerkissä (2). Joistakin verbeistä ei voi muodostaa lainkaan passiivimuotoa. Tällöin käytetään usein nollapersoonaa. Sitä käytetään usein myös yleistämiseen (Vilkuna 2000: 140–142). Suomen nollapersoonaa ja passiivi saavat mainitsemattoman tekijän, joka usein ymmärretään puhujaa tai kuulijaa tarkoitavaksi (Vilkuna 2000: 138–139). Joskus taas tekstissä toimijana on **epähenkilö**. Tällöin tietynlaiset arvovarauksen tai asenteen sisältävät asiointilat tai abstraktiot kuten *lama* tai *kilpailukyky* saavat aktiivisen toimijan roolin esimerkin (3) tapaan. (Karvonen 1997: 155–156.) Tällaisilla abstrakteilla substantiiveilla voidaan kiteyttää tietoa: yhteen sanaan kiteytyy laajasti suhteita ja tematiikkaa. (Karvonen 1997: 157).

(1) *Maailmassa käytetään liikaa muovia.*

(2) *Sisällä ei saa tupakoida.*

(3) *Lama vei kaikkien työpaikat.*

2.4. Hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimus

Virkamiesten toimintaa säädellään laissa. Viranomaisten kielenkäytöstä säädetään erityisesti hallintolaissa, kielilaissa ja julkisuuslaissa. Kielilaissa säädetään suomen kansalliskielistä (423/2003). Julkisuuslain 20 §:n toisen momentin mukaan ”viranomaisen on tiedotettava toiminnastaan ja palveluistaan sekä yksilöiden ja yhteisöjen oikeuksista ja velvollisuuksista toimialaansa liittyvissä asioissa” (621/1999). Hallintolain 9 §:n hyvän kielenkäytön vaatimuksen mukaan ”viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä”. Hallintolakia sovelletaan ”valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa ja itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa sekä eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa”. (Hallintolaki 434/2003.) Se velvoittaa täten myös ministeriöitä.

Ulla Tiirilän Kielikellon (3/2015) artikkeli Mitä on asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä virkakieli? sekä Kotuksen katsaus Hyvä virkakieli osallistaa ja ehkäisee syrjäytymistä (Kotimaisten kielten keskus 2019a) käsittelevät hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksia. Käytän näiden tekstien ajatuksia ohjenuorana tutkiessani hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumista. Myös Vesa Heikkinen (2008) on kirjoittanut hyvän kielenkäytön vaatimuksesta artikkelissa Miten ymmärtää hallintolain kielipykälää? sekä Aino Piehl (2010) artikkelissaan Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto. Kommentoin hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumista aineistossani luvussa 5.

Asiallinen tarkoittaa Kielitoimiston sanakirjan mukaan 'asiassa pysyvää, asiaa koskevaa, asianmukaista' (KS s.v. *asiallinen*). Asiallisessa tekstissä arvionvaraiset asiat esitetään arvioina eikä absoluuttisina totuuksina (Tiirilä 2015). Asiallisuudella viitataan myös tekstin sävyyn, jonka tulisi olla lukijaa arvostavaa. Asiallisessa tekstissä siis otetaan huomioon lukija ja perustellaan asiat ”asianmukaisesti ja riittävästi” (Kotimaisten kielten keskus 2019a: 3.) Lähestyn asiallisuutta aineistoni modaalisten piirteiden kautta. **Modaalisilla kielenaineiksilla** voidaan ilmaista, onko asia mahdollinen, epävarma, toivottava ja niin edelleen (VISK § 1551). Tarkastelen luvussa 5 aineistoni

verbien moduksia³ ja modaaliverbejä⁴. Modaalisuuden analysointi on leksikaalis-kielipillinen keino kielen interpersoonaisen funktion tarkasteluun. Tekstin sävyä analysoimalla voidaan tarkastella vuorovaikutuksen osallistujien rooleja ja statusta tilanteessa. (Heikkinen 1999: 212–213.)

Tiililä tulkitsee **selkeän** liittyvän näkemiseen ja hahmottamiseen. Kielitoimiston sanakirjan mukaisesti selkeä tarkoittaa 'helposti hahmottuva, tajuttava t. käsitettävä, helppoymmärteinen, havainnollinen, selvä' (KS s.v. *selkeä*). Selkeys liittyy siis tekstin ulkoasuun, jäsentelyyn ja oikeinkirjoitukseen. (Tiililä 2015.) Teksti on helposti hahmoteltavaa ja lauserakenteet ovat selkeitä ja yksinkertaisia (Kotimaisten kielten keskus 2019a: 3). Analysoin aineistoni selkeyttä sen rakenteen ja tekstiä abstrahoiivien piirteiden kautta.

Ymmärtäminen määritellään Kielitoimiston sanakirjassa sanoin 'oivaltaa, älytä, tajuta'. **Ymmärrettävä** asia siis on sellainen, jonka lukija voi 'saada järkensä avulla itselleen selväksi'. (KS s.v. *ymmärtää*.) Tämä liittyy sisällön tuttuuteen, joka kytkeytyy sanastoon: jargon palvelee vain alan asiantuntijoita. (Tiililä 2015). Tämän myötä analysoin aineistoni ymmärrettävyyttä sanaston kautta. Kotus ohjeistaa säädöskielen ohjeissa kirjoittajaa tekstin informaatorakenteesta: tieto tulisi jäsentää siten, että tuttu asia kerrotaan lukijalle ensin ja uusi asia vasta sen jälkeen (Kotus 2019b). Lukijan ei siis oleteta ymmärtävän vieraita termejä tai hallinnon käytänteitä (Kotimaisten kielten keskus 2019a: 3). Kotuksen asiantuntijat ovat tiivistäneet hyvän virkakielen määritelmän valtiovarainministeriön politiikkakatsauksessa seuraavasti:

”Teksti on kieleltään selkeä, jos sen sävy on arvostava ja sen sanasto, rakenne ja asettelu auttavat lukijaa helposti löytämään tarvitsemansa tiedon, ymmärtämään sen ja käyttämään tietoa hyväkseen.” (Kotimaisten kielten keskus 2019a: 2.)

³ Suomen kielessä verbien moduksia ovat indikatiivi, imperatiivi, konditionaali ja potentiaali (VISK § 1590).

⁴ Modaaliverbeillä ilmaistaan mahdollisuutta (*voida*) ja välttämättömyyttä (*täytyä*) (VISK § 1562).

3. TUTKIMUSAINEISTO

3.1. Aineistona diaesitys

Aineistoni koostuu sosiaali- ja terveysministeriön sote-uudistusta käsittelevien medi-alle suunnattujen tilaisuuksien Powerpoint-esityksistä. Aineistot on esitetty tammi-kuun 2015 ja kesäkuun 2018 välillä. Päätin aineiston keräämisen kesäkuuhun 2018, sillä aloin tuolloin jo tehdä graduani. Näin ollen aineistoni ei rajaudu täysin Sipilän hallituskauden (5/2015–3/2019) mukaan. Aineisto koostuu 16 diaesityksestä, joissa on yhteensä 174 diaa. Aineistossa on yhteensä 7376 sanetta⁵. Käytännössä aineistoa on vuosilta 2015, 2017 ja 2018 sillä vuonna 2016 STM toteutti maakuntakierroksia, joissa sote-uudistusta käsiteltiin maakuntiin tehtyjen vierailujen yhteydessä. Olen rajannut tutkimusaineistoni koskemaan niitä esityksiä, joita on esitetty valtioneuvoston tiloissa, joten vuoden 2016 maakuntakierrokset eivät kuulu aineisto-otantaani. Tutkimuksessani viittaan aineistooni merkinnällä 'STM vuosiluku'. Esimerkiksi STM 2015 tarkoittaa sitä, että aineisto on STM:n virkamiesten tekemä ja julkaistu vuonna 2015. Tämän tarkemmin en julkaisuaikoja tai -paikkoja ilmoita, jotta aineistoni ei olisi henkilöitävissä tiettyihin virkamiehiin.

Virpi Tarvainen (2016) käyttää tutkimuksessaan diaesityksistä termiä **esitysgrafiikkaesitys**. Käytän kuitenkin itse tutkimuksessani diaesityksistä termiä **diaesitys** kuvaamaan koko esitystä ja termiä **dia** kuvaamaan diaesityksen yhtä sivua, koska ne ovat mielestäni selkeitä ja vakiintuneita termejä (ks. esim. Makkonen-Craig 2019). Nimi Powerpoint taas viittaa tiettyyn tuotteeseen (ks. Lammi 2009a), joten vältän sen käyttämistä. Käytän kielen yksikkönä lauseen ja virkkeen lisäksi **lausumaa**, joka on puheessa esiintyvä toiminnallinen kokonaisuus. Jotkin tekstit, kuten esimerkiksi verbitömät otsikot, ovat lausuman kaltaisia (*Maakuntien rooli sote-uudistuksessa*). Ison suomen kieliopin mukaan ”muu kuin lauseen muotoinen lausuma voi käsittää esim. yhden tai useamman lausekkeen, tai se voi muodostua pelkästä partikkelista” (VISK § 1003).

⁵ Sane on sananmuodon esiintymä. (TTP s.v. Kielitiede: *sane*.) Sananmuotoesiintymät ovat konkreettisia muotoja (esim. *set+i+en*, *talo+j+en*) (TTP s.v. Kielitiede: *sanamuoto*).

Diaesityksiin voidaan tehdä valmiita, organisaation omia diapohjia, joihin käyttäjä lisää esimerkiksi vain tekstit ja haluamansa kuvituskuvat. Tällaisen diapohjan rakenteellinen asettelu ohjaa käyttäjää tiettyyn raamiin, esimerkiksi tyypilliseen luettelomalliin, aivan kuten Powerpoint-järjestelmän diaesityspohja. Tutkimusaineistolleni tyypillisessä kuvan 1 kaltaisessa valmiissa diapohjassa on päivämäärä sekä organisaation logo. Valmiissa diapohjissa on tarjolla myös mallit muun muassa aloitusdialle, sisältödialle ja lopetusdialle. Ne on visualisoitu kevyellä otteella, eikä visualisointi vaikuta merkittävästi rakenteeseen. STM:n omien diapohjien rakenne ohjaa käyttäjää kirjoittamaan sisällön luetteloina aivan kuten Powerpointin omat, yleiset diapohjat. Muutamassa aineistoni esityksessä on käytetty valtioneuvoston kanslian diaesityspohjia tai valtiovarainministeriön ja STM:n yhteisiä diapohjia, sillä sote-aiheinen tiedotustilaisuus on järjestetty yhdessä muiden ministeriöiden kanssa. Aineistoni diaesityksistä vain yhtä ei ole tehty valmiille diapohjalle. Käytännössä kaikki aineistossa käytössä olleet diapohjat ohjaavat käyttäjää kirjoittamaan dian tekstin luettelomaiseen rakenteeseen.

KUVA 1. Esimerkki sote- ja maakuntauudistuksen yksipalstaisesta, luettelomallisesta diapohjasta. (STM 2017)

3.2. Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkimusaineistoni laadun vuoksi koen tärkeäksi esitellä hieman sen rakennetta. Valitsin aineistoni sen haastavan ja mielenkiintoisen rakenteen vuoksi. Toisaalta yhden dian merkkimäärän tulisi pysyä kohtuullisessa määrässä sen luettavuuden vuoksi, toisaalta liika tiivistäminen voi vaikeuttaa tekstin ymmärrettävyyttä.

Ulla Tiirilä on esittänyt väitöskirjassaan *Tekstit viraston työssä (2007)* kuvauksen aineistostaan. Hän kuvailee aineistonsa rakennetta, ulkoasua sekä typografisten ja verbaalisten elementtien suhdetta. Koska tutkimuskysymykseni on saanut alkunsa juuri diaesityksille tyypillisen rakenteellisen tiivistämisen innoittamana, aineistoni rakennetta on oleellista tarkastella. Esittelen seuraavaksi aineistoni rakennetta Tiirilän väitöskirjan mallin mukaisesti, joskaan en aivan yhtä yksityiskohtaisesti.

1. ALOITUSDIA: TUNNISTETIEDOT

- 1.1 Otsikko
- 1.2. Mahdollinen alaotsikko
- 1.3. Esiintyjän nimi ja titteli
- 1.4. Aika ja paikka

2. LEIPÄTEKSTIDIA

OTSIKKO

- Luettelon yläkohdat
  - Luettelon alakohdat

3. GRAFIIKKADIA

OTSIKKO

- Infografiikka

4. LOPETUSDIA

- 4.1 Kiitokset
- 4.2 Ohjaus lisätietoihin
- 4.3. Sosiaalisen median tunnukset ja aihetunnisteet

Aineistoni rakenteissa esiintyy jonkin verran vaihtelua. Jokaisessa diaesityksessä ei ole esittelijän nimeä ja jotkin diaesitykset päättyvät pelkästään "Kiitos!". Nämä seikat eivät kuitenkaan vaikuta tutkimukseeni, sillä leipätekstidiat ovat koko aineistossa jokseenkin samanlaisia. Suuremmin aineistooni vaikuttaa diaesityksen alkuperäinen

tarkoitus: onko diaesitys tehty esiintyjän tueksi vai paikalla olevaa yleisöä varten. STM:n tiedotustilaisuuksien esitysmateriaalit esitetään sekä annetaan toimittajille joko printattuna tai sähköisenä tiedostona. Se toimii siis käytännössä sekä esiintyjän tukena että myöhemmin lukijan muistiinpanoina.

Aineistoni koostuu pääosin kuvan 2 kaltaisista luettelomuotoisista dioista, jotka ovat diaesityksille hyvin tyypillisiä. Yhden tällaisen diasivun teksti koostuu otsikkomaisesta johdannosta sekä lyhyistä lausekkeista, joita jäsennellään typografisin keinoin, kuten luettelomerkein. Luettelot voivat muodostaa teknisesti virkkeen, mutta persoonamuotoisen verbin sisältäviä täydellisiä virkkeitä on vähemmän. Tämän vuoksi en laske aineistoni virkemääriä, vaan keskityn yksittäisten rekisteripiirteiden tarkasteluun.

Mitä lainsäädäntöä uudistus koskee?

- Uudistus koskee kunnallisen sote:n hallinnollis-organisatorisia rakenteita
  - kenellä on vastuu sote-palvelujen toteuttamisesta
  - miten toteuttajan hallinto ja rahoitus järjestetään
  - miten toimintaa ohjataan ja valvotaan
- Uudistuksen toteuttamiseksi säädetään (HE annettu 4.12.2014)
  - laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä
  - laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain voimaansaaposta
  - laki varainsiirtoverolain väliaikaisesta muuttamisesta
  - teknisiä muutoksia joihinkin sosiaali- ja terveydenhuollon erityislakeihin
- Palvelut ja niiden sisältö määräytyvät edelleen erityislakien perusteella
  - esimerkiksi työterveyslain, terveydenhuoltolain, sosiaalihuoltolain, tartuntatautilain, vanhuspalvelulain ym. perusteella
  - erityislakien muutokset toteutetaan kunkin erityislain muutostarpeiden perusteella erillisessä valmistelussa

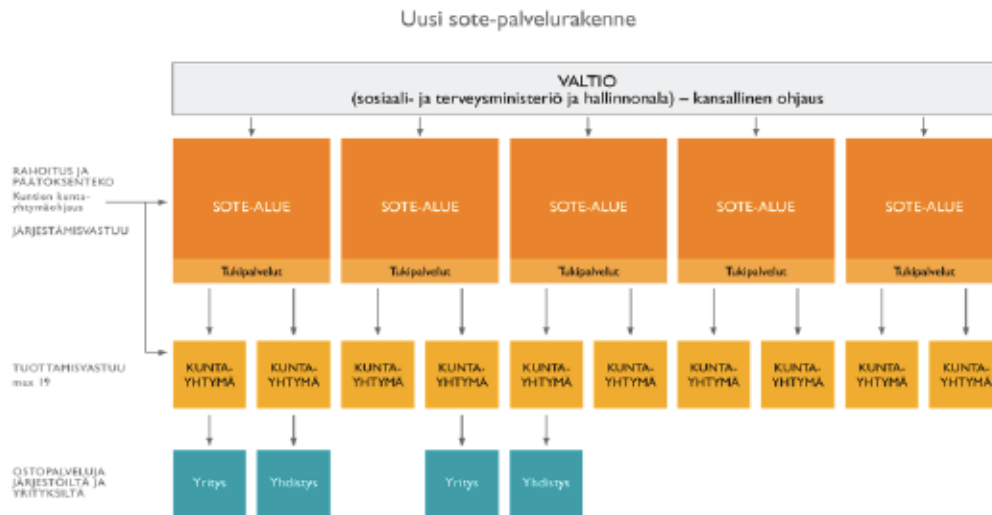

KUVA 2. Diaesityksille tyypillinen leipätekstidia. (STM 2015)

Joissain dioissa virkamiehet ovat käyttäneet apunaan infografiikkaa⁶. Aineistosta ei käy ilmi, kuka infografiikat on tehnyt, mutta viestintäyksikössä on työskennellyt graafikko tammikuusta 2017 alkaen (Komulainen 2018). Virkamiehet tekevät kukin myös itse erilaisia kaavioita diaesityksiä varten, joten suoraa johtopäätöstä graafikon käytämisestä ei voi tehdä. STM:n diaesityksissä on paljon erilaisia kaavioita, kuten kuvan

⁶ Sote-uudistuksen infografiikkaa on tutkinut tietomuotoilun näkökulmasta Olga Komulainen (2018).

3 *Uusi sote-palvelurakenne* -kaavio. Olen jättänyt tällaiset kaaviot pois tutkimusaineistostani, sillä niiden lähempi tarkastelu vaatisi multimodaalisen otteen.

KUVA 3. Diaesitysten kaaviotyyli. (STM 2015)

Ministeriön visuaalinen ilme on uusittu vuonna 2017, joten aineistossani esiintyy sen osalta vaihtelua. Uudessa visuaalisessa ilmeessä on määritelty ministeriön tunnuksen lisäksi esimerkiksi käytössä oleva värimaailma sekä typografia. Myös saavutettavuuteen on kiinnitetty huomiota. (STM 2017.) Visuaalisen ilmeen uudistus ei ole kuitenkaan vaikuttanut diaesitysten rakenteeseen, vaan käytössä ovat yhä tyypilliset tekstidiapohjat. Uudistus ei siis vaikuta aineistooni tutkimukseni kannalta merkitsevästi.

Seuraavaksi luvussa 4 analysoin aineistoani aiemmin esittämäni teoriapohjan keinoin. Aineistoanalyysini etenee sanaluokkajakauman analyysistä leksikaalis-kieliopillisten piirteiden tarkasteluun ja päätelmiin. Lopuksi luvussa 5 kommentoin hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumista aineistossani.

4. ANALYYSI

4.1. Analysoitavat piirteet

Tutkimuksessani selvitän, millaista virkakieltä virkamiesten kirjoittamissa dioissa käytetään, ja ovatko diaesitykset hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen mukaisia. Lisäksi kiinnitän huomiota siihen, miten sote-uudistuksen maailmaa ja valtasuhteita kuvataan kielellisillä valinnoilla.

Tutkimukseni on laadullinen analyysi, jonka havaintoja jäsennän yksinkertaisin kvantifioinnein. Systemis-funktionaalinen teoria perustuu englannin kieleen, joten en voi soveltaa sitä suoraan aineistooni. Analysoin aineistoani Hiidenmaan virkakielen rekisteripiirteiden avulla (Hiidenmaa 2001b: 61) ja käytän Ison suomen kieliopin (VISK 2004) määritelmiä kuvaamaan aineiston kieliopillisia piirteitä. Aineistoni rakenteen vuoksi en laske sen virke- tai lausemääriä. Vertaan aineistosta löytyneitä piirteitä täten aineiston kokonaissanamäärään. Olen laskenut tutkimani leksikaalis-kieliopilliset piirteet manuaalisesti.

Vertaan aineistoani Vesa Heikkisen, Outi Lehtisen ja Mikko Lounelan (2001b) ns. Parole-korpuksen pohjalta tehtyyn sanomalehtien, tietokirjojen ja romaanien tekstien analyysiin. Vertaan aineistoni kieliopillisia piirteitä sekä myös Hiidenmaan (2001b: 44) virkakielen rekisteripiirteiden tilastoon. Hiidenmaan tilasto koostuu opetusviraston ja liikuntaviraston esityslistojen sekä liikuntaviraston pöytäkirjojen teksteistä. Näiden lisäksi vertaan aineistoni saneiden sanaluokkajakaumaa sekä tiettyjen **lekseemien**⁷ esiintymiä Suomen kielen taajuussanastoon (Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala 1979). Saukkosen ym. Suomen kielen taajuussanasto on koottu 1960-luvun aineistosta, joten se on selvästi vanhempi kuin esimerkiksi Heikkisen ym. Parole-korpuksen pohjalta tehty tilasto, joka koostuu lähinnä 1990-luvun teksteistä. Käytän

---

⁷ Lekseemi on sanan kaikki taivutusmuodot sisältävä abstraktio. Lekseemi-termiä käytetään, kun tarkoitetaan sanaa kielen sanaston jäsenenä tai esim. sanakirjan yksikkönä. (TTP s.v. Kielitiede: *lekseemi*.)

analyysissäni kahdenlaisia aineistoesimerkkejä: kuvia kokonaisista dioista sekä puhtaaksi kirjoitettuja tekstikatkelmia. Lisäksi esittelen aineistoni piirteitä taulukoin.

Tarkastelun kohteeksi aineistosta nousivat verbit ja erityisesti verbien nominaalimuodot, moniosaiset yhdyssanat, substantiivit, postpositiot ja rinnastukset. Lisäksi kiinnitin huomiota luetteloihin, tekstin verbittömyyteen ja erilaisten passiivimuotojen runsaaseen määrään. Nämä kielelliset piirteet ovat tutkimukseni kohteena siksi, että niiden avulla tekstiä pyritään tiivistämään ja abstrahoimaan (ks. luku 2). Tiivistäminen voi paitsi parantaa, myös heikentää tekstin luettavuutta. Abstrahointi taas vie tekstin kauemmas lukijoista. Substantiivien esittämien osallistujien ja verbien kuvaamien prosessien kautta tarkastelen aineiston vuorovaikutussuhteita ja sitä, millaisena sote-uudistuksen maailmaa kuvataan. Tutkimusaineistoani voisi kuvailla Hallidayn mallin mukaisesti tilannekontekstina näin: aihealueena on sote-uudistuksesta tiedottaminen, osallistujarooleissa ovat asiaa esittelevät virkamiehet sekä yleisönä toimitajat ja sen ilmenemismuoto on diaesitys. (Voutilainen 2012: 71.)

Esimerkistä (4) käy hyvin ilmi melkein kaikki tutkimuksessani tarkastelemani piirteet. Tässä esimerkissä yhteen virkkeeseen mahtuu passiivimuotoinen verbi (*luodaan*), teonnimi (*osaamisen, kohdentamiseen*), moniosainen yhdyssana (*henkilöstövoimavarojen*), partisiippi (*määriteltyjen*), postpositio (*mukaisesti*) sekä monta rinnastusta (*osaamisen ja henkilöstövoimavarojen kohdentamiseen, tarpeiden ja järjestämispäätöksessä määriteltyjen toimintakäytäntöjen*).

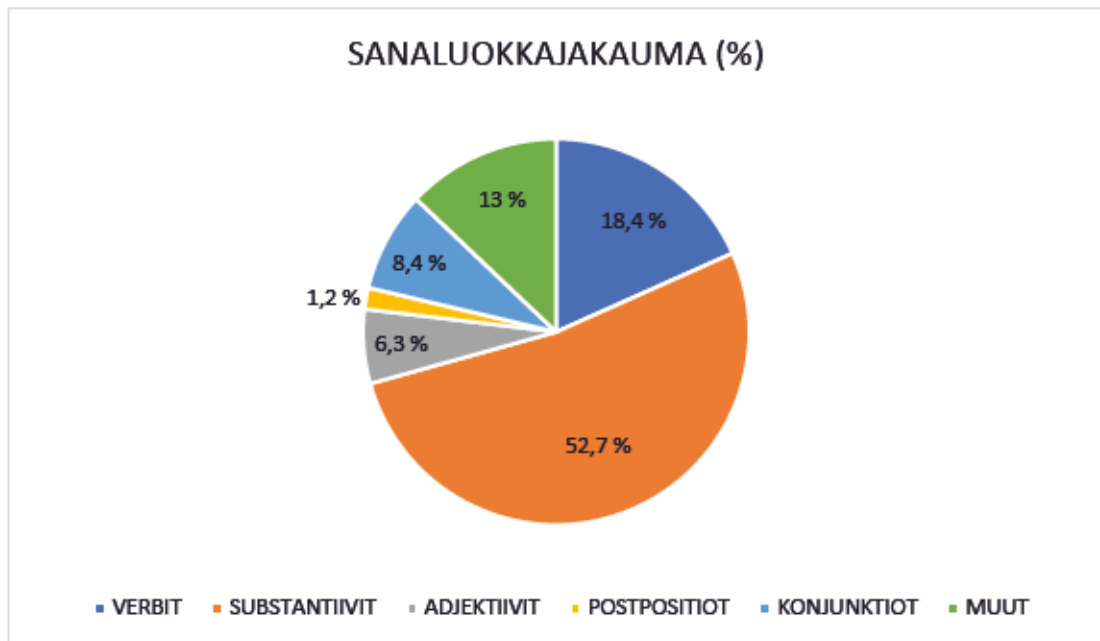
- (4) *Sote-alueille luodaan edellytykset henkilöstön osaamisen ja henkilöstövoimavarojen kohdentamiseen vaikuttavasti ja kustannustehokkaasti asiakkaiden tarpeiden ja järjestämispäätöksessä määriteltyjen toimintakäytäntöjen mukaisesti.* (STM 2015)

4.2. Aineiston sanaluokkajakauma

Aloitan analyysin tarkastelemalla aineistoni sanaluokkajakaumaa. Sen jälkeen tarkastelen aineistoni verbejä kiinnittäen huomioita erityisesti verbien nominaalimuotoihin. Luvussa 4.4. kerron aineistoni substantiiveista ja erittelen niitä tarkemmin, jonka jälkeen analysoin yhdyssanoja sekä postpositioita. Lopuksi luvussa 5 kommentoin tarkastelemieni leksikaalis-kieliopillisten piirteiden vaikutusta hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumiseen.

Olen laskenut tutkimuksessani tutkimusaineiston kaikkien sanamuotojen eli saneiden määrät sanaluokittain. Kuviossa 1 on eritelty aineiston saneiden sanaluokkien prosentuaaliset osuudet. Olen laskenut aineistostani vain tiettyjen sanaluokkien osuudet Hiidenmaan virkakielen rekisteripiirteiden ja aineistosta nousseiden piirteiden perusteella. Muut sanaluokat, joita en ole ottanut analyysiini mukaan, sisältyvät luokkaan 'muut'. Tarkastelen kutakin sanaluokkaa tarkemmin seuraavissa luvuissa. Olen laskenut myös aineistoni leksikaalisen tiheyden, sillä sen avulla voidaan tarkastella tekstin informaation tiheyttä (Hiidenmaa 2001b: 46.) Leksikaalisen tiheyden laskukaava on Tieteen termipankin mukaan aineiston sisältösanojen määrän jakaminen lauseiden määrällä. (TTP s.v. Kielitiede: *leksikaalinen tiheys*.) Myös Halliday laskee leksikaalisen tiheyden samalla tavalla (Halliday & Matthiessen 2004: 655).

Aineistoni lauseiden laskeminen osoittautui vaikeaksi aineiston rakenteen vuoksi. Kuitenkin Pirjo Karvonen (1991: 162) esittää leksikaaliselle tiheydelle toisen laskukaavan, jota pystyn soveltamaan aineistooni. Myös Hiidenmaa (2001b: 46, 327) kertoo leksikaaliselle tiheydelle olevan kaksi eri laskutapaa. Karvonen laskee leksikaalisen tiheyden kokonaissanamäärästä eikä lauseiden määrästä. Tällä kaavalla laskettuna aineistoni sisältösanojen suhde kokonaissanamäärään on $5307/7376$ eli leksikaalinen tiheys on noin 72 prosenttia. Kielipillisten sanojen määrä taas on $2069/7376$, jolloin leksikaalinen tiheys on noin 28 prosenttia. Mitä suurempi osuus tekstin sanoista on sisällökkäitä sanoja, sitä enemmän tekstissä on tietoa (Karvonen 1991: 162). Aineistossani on siis paljon informaatioita.

KUVIO 1. Sanaluokkajakauma (%).

Aineistostani suurin osa, 52,7 prosenttia on substantiiveja. Verbejä aineistostani on 18,4 prosenttia ja adjektiiveja 6,3 prosenttia. Postpositioita aineistostani on 1,2 prosenttia. Parole-korpuksen pohjalta tehdyssä analyysissä substantiivien osuus sanomalehdissä on 45 prosenttia ja kaunokirjallisuudessa 29,4 prosenttia. Verbejä sanomalehtien teksteissä on 21,6 prosenttia ja kaunokirjallisuudessa 28,5 prosenttia, adjektiiveja taas 8,7 prosenttia ja 10,6 prosenttia. (Heikkinen ym. 2001b.) Aineistossani on siis suhteellisesti enemmän substantiiveja ja vähemmän verbejä ja adjektiiveja kuin sanomalehdissä tai kaunokirjallisuudessa.

Kun sanaluokkajakaumaa vertaa Hiidenmaan (2001b: 44) virkakielen rekisteriä kuvaaviin lukuihin, käy ilmi, että aineistoni on tilastollisesti lähempänä sitä kuin sanomalehtitekstejä tai kaunokirjallisuutta. Hiidenmaan tilastossa substantiiveja on koko aineistosta 50 prosenttia ja verbejä 16 prosenttia. Konjunktioita aineistostani on 8,4 prosenttia, ja olen ottanut ne mukaan analyysiini, sillä tarkastelen aineiston rinnastuksia. Hiidenmaan tilastossa konjunktioiden osuus on 7,6 prosenttia. Adjektiiveja Hiidenmaan analyysissä on omalle aineistolleni hämmästyttävän yhdenmukaisesti 6,3 prosenttia. Aineistossa on siis paljon tietoa mutta suhteellisen vähän toimintaa ja luonnehdintoja. Muita sanaluokkia, kuten pronomineja ja adverbeja aineistostani on

yhteensä 13 prosenttia. En ole ottanut niitä mukaan analyysiini, joten en tarkastele niitä tarkemmin.

Suomen kielen sanaluokkien yleisyysjärjestys on Saukkosen ym. (1979: 16–17) mukaan seuraava:

1. substantiivit
2. verbit
3. adjektiivit
4. pronominit
5. adverbit
6. konjunktiot
7. sanaluokattomat
8. adverbit/pre- ja postpositiot.

Sanaluokkajakauma on siis yleisyysjärjestykseltään suunnilleen sama kuin aineistossani, mutta sanaluokkien prosentuaalisissa osuuksissa on aineistojen välillä eroja. Vertaan aineistoni saneiden sanaluokkajakaumaa Suomen kielen taajuussanaston tekstuaaliseen sanaluokkajakaumaan. Sen mukaan yleiskielen sanaesiintymistä keskimäärin 35,83 prosenttia on substantiiveja, mikä on selvästi vähemmän kuin tutkimusaineistossani. Verbien osuus taas on 24,33 prosenttia ja adjektiivien 9,22 prosenttia yleiskielen sanaesiintymistä. Verbejä ja adjektiiveja on siis selkeästi yleiskielessä enemmän kuin aineistossani. Konjunktioita yleiskielen sanaesiintymistä on 6,86 prosenttia, eli hieman vähemmän kuin aineistossani. Post- ja prepositioita on taajuussanaston mukaan yleiskielestä yhteensä 0,31 prosenttia. Kun pelkästään postpositioiden osuus on aineistossani 1,2 prosenttia, on niitä aineistossani selvästi enemmän kuin yleiskielessä keskimäärin. (Saukkonen ym. 1979: 10–17.)

4.3. Verbit

Koska aineistoni ei koostu selkeistä virkkeistä, en tutki tarkemmin lause- tai verbi-tyyppejä. Olen kuitenkin laskenut aineistostani finiitti- ja infiniittiverbien määrät, jotta saisin eriteltyä aineistoni verbien nominaalimuodot. Tämän lisäksi olen laskenut kieltoverbit sekä kaikkien verbien aktiivi- ja passiivimuotojen määrän. Seuraavaksi

esittelen aineistoni finiitti- ja infiniittiverbien määriä sekä verbien aktiivi- ja passiivimuotoja. Luvuissa 4.3.1. ja 4.3.2. analysoin finiitti- ja infiniittiverbejä tarkemmin. Aineiston eri verbityypit käyvät hyvin ilmi kuvasta 4, jossa yhdessä diassa on kysymyslause (*Menevätkö verorahat tuntemattomaan?*), passiivimuotoinen verbi (*vahvistetaan*), aktiivimuotoinen verbi (*päättää*), partisiippi (*julkistettava*) sekä verbittömiä lausumia (*Tuottajien rahoitus kapitaatio- ja suoriteperusteista, Kannustimet ja sanktiot*).

Menevätkö verorahat tuntemattomaan?

Valtion ohjausta vahvistetaan.

Yksityisten yritysten ”kermankuorintaa” pyritään rajoittamaan:

- Maakunta päättää rahoituksesta
- Tuottajien rahoitus kapitaatio- ja suoriteperusteista
- Asiakas voi äänestää jaloillaan
- Yritysten yhteiskuntavastuu kirjataan lakiin: verotiedot julkistettava
- Kannustimet ja sanktiot

SOTE- JA MAAKUNTAUUDISTUS

6

Päivämäärä

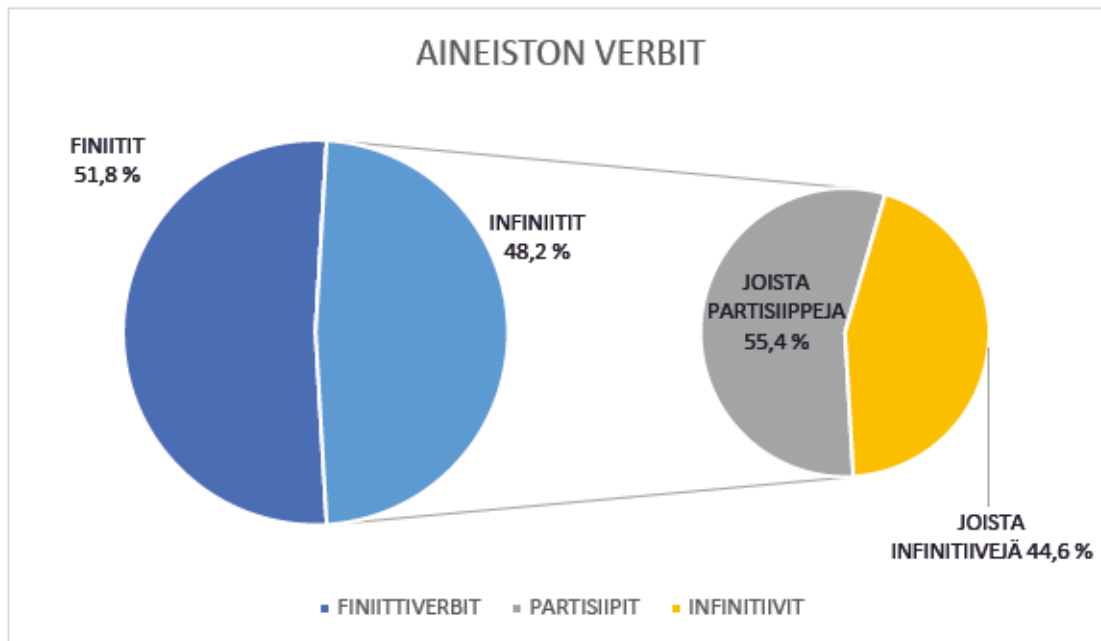
KUVA 4. Dian erilaiset verbityypit. (STM 2017)

Vesa Heikkinen on tarkastellut Helsingin kaupungin opetuslautakunnan esityslistan kieltä. Heikkisen mukaan esityslistojen otsikot usein paketoivat informaatiota pyrkien kiteyttämään laajoja keskusteluja. Tällaista paketointia tehdään nominikonstruktioidella ja nominaalistuksilla. Tällainen informaatorakenne mahdollistaa asioista kertomisen tuttuina ja kyseenalaistamattomina. (Heikkinen 2001a: 100.) Tällainen otsikotyyli on aineistolleni tyypillinen jo diaesitysten rakenteen vuoksi (ks. luku 3). Aineistoimerkissä (5) pääotsikossa ei ole lainkaan verbiä, ja alaluetteloiden vähäiset verbit ovat *olla*-verbiin yhdistyviä A-infinitiivejä (*edistää, turvata, vahvistaa, toteuttaa*). Varsinaisista toimista kerrotaan nominaalistuksilla, pääosin *-minen*-johtimisilla teonimillä (*vähentäminen, kohdentaminen, toteutus*).

- (5) *Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamisen keskeiset tavoitteet*
Päämääränä on edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä.
- ***Turvata** yhdenvertaiset, asiakaslähtöiset ja laadukkaat sosiaali- ja terveyspalvelut koko maassa*
    - *eriarvoisuuden vähentäminen*
    - *henkilöstövoimavarojen kohdentaminen yhdenvertaisesti*
  - ***Vahvistaa** sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluja*
    - *tarkoituksenmukainen ja tasapainoinen palvelukokonaisuus*
    - ***mahdollistetaan palvelujen toteutus uusilla tavoilla, muun muassa lähipalvelut***
  - ***Toteuttaa** kustannustehokas ja vaikuttava palvelurakenne*
    - *kustannuskehityksen tasapainottaminen*
    - *palvelujen uudistaminen, vaikuttavuus ja laatu (STM 2015)*

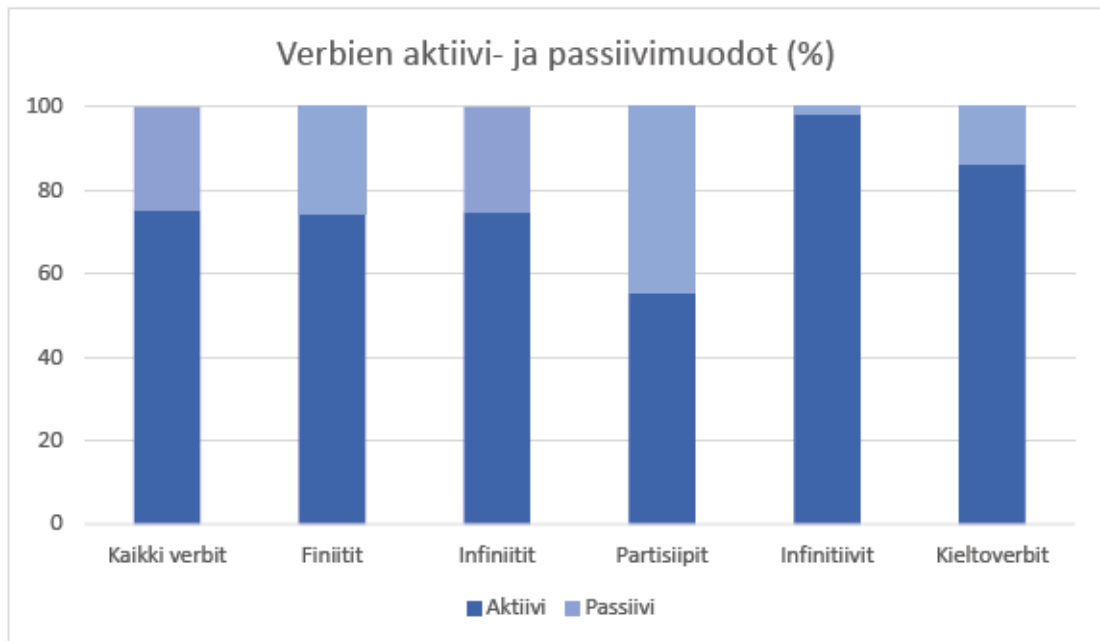
Kun kuvan 4 ja esimerkin (5) kieltä verrataan, on kuvan 4 teksti selkeästi dynaamisempaa ja esimerkin (5) abstraktimpaa. Esimerkissä (5) verbit suuntaavat kohti päämäärää, eli tavoitteista annetaan varovainen lupaus, johon pyritään. Esimerkistä (5) ei myöskään käy ilmi subjektia, kun taas kuvassa 4 osa verbeistä osoittaa subjektin selkeästi. Diaesitysten tekstien dynaamisuudessa ja abstraktiudessa on siis vaihtelua. Kuitenkin otsikkotyylillä ja nominaalistuksilla esiintyy aineistossa tasaisesti kaikissa diaesityksissä. Asiat siis esitellään pääosin aina tuttuina, ja lukijan oletetaan ymmärtävän kontekstin.

Seuraavaksi erittelen kuvion 2 avulla aineistoni verbimuotojen määriä, jonka jälkeen tarkastelen eri verbimuotoja tekstin ymmärrettävyyden ja selkeyden kannalta. Analysoin myös niitä ilmauksia, joissa tekijä jää ilmoittamatta, kuten nollapersoonaa ja verbittömyyttä. Verbien modaalisuutta tutkin lyhyesti luvussa 5 osana analyysia aineiston tekstien asiallisuudesta.

KUVIO 2. Aineiston verbit.

Koko aineistosta yhteensä 18,4 prosenttia on verbejä, joista 51,8 prosenttia on finiitiverbejä. Finiitti- ja infiniittiverbejä on siis melkein yhtä paljon, finiitiverbejä kuitenkin hieman enemmän. Kaikista verbeistä partisiippeja on 26,7 prosenttia ja infinitiivejä 21,5 prosenttia, yhteensä infiniittiverbejä on 48,2 prosenttia. Infiniittiverbien osalta jakauma on melko tasainen partisiippeja ollessa 55,4 prosenttia ja infinitiivejä 44,6 prosenttia infiniittiverbeistä. Saukkosen ym. Suomen kielen taajuussanastossa (1979) on eritelty yleisimpien verbien nominaalimuodot mutta ei verbityyppien tai verbien taivutusmuotojen frekvenssejä, joten en voi verrata aineistoni verbejä siihen.

KUVIO 3. Verbien aktiivi- ja passiivimuodot (%).

Todellisuutta rakennetaan aineistossani sekä aktiivi- että passiivimuotoisilla verbeillä. Kuvio 3 käy hyvin ilmi, että aineiston verbeistä suurin osa on aktiivissa. Aineiston kaikista verbeistä vain 25 prosenttia on passiivisia. Vertailun vuoksi Hiidenmaan virkakielitutkimuksessa (2001b) passiivien osuus verbeistä on 29,7 prosenttia. Aineiston finiittiverbeistä 74,6 prosenttia on aktiivissa. Myös infiniittiverbeistä suurin osa, 74,7 prosenttia, on aktiivissa. Passiivimuotoisia verbejä on suhteellisesti eniten partisiipeissa. Aineistolle yleisiä VA-partisiipin passiivia sekä TU-partisiippia tarkastelen luvussa 4.3.2. Infinitiiveistä vain 1,7 prosenttia on passiivissa. Infinitiivien passiivien vähäinen määrä selittyy sillä, että vain E-infinitiivillä inessiivillä ja MA-infinitiivin instruktiivilla on passiivimuoto (VISK § 490, § 1314). Infinitiiveistä kerron lisää luvussa 4.3.2.

Aktiivimuotoinen finiittiverbi saa aineistossa yleisimmin subjektiksi maakunnan tai asiakkaan, kuten esimerkissä (6). Passiivia taas käytetään selkeästi eniten esimerkin (7) kaltaisesti, kun toimijana on uudistusta valmisteleva valtionhallinto: *valtion ohjasta vahvistetaan mutta asiakas voi äänestää jaloillaan*. Organisaatio puhuu itseään passiivissa, sillä henkilöt toimien takana tekevät asiat ministeriön nimissä.

Tällainen kasvottomuus on instituutioille tyypillistä. (Julkunen 2002: 115–116.) Analysoin aineiston toimijoita lisää luvussa 4.4.

(6) *Asiakas voi äänestää jaloillaan* (STM 2017)

(7) *Valtion ohjausta vahvistetaan.* (STM 2017)

Passiivimuotoisten verbien lisäksi aineistossani on muita rakenteita, joissa tekijä jää ilmaisematta. Tällaisia ovat esimerkiksi verbikantaiset substantiivit ja esimerkin (8) kaltainen nollapersoona, eli geneerinen yksikön 3. persoona. Myös käyttämällä subjektina organisaatiota tai instituutiota voidaan korostaa sen roolia ja häivyttää itse kirjoittajaa, kuten esimerkissä (9). (Komppa 2002: 77.) Maakunnasta toimijana kerron luvussa 4.3. Passiivilla voidaan myös ilmaista velvoittavuutta esimerkiksi passiivin ja yleistävän ilmauksen yhdistelmällä, kuten esimerkissä (10) tai nesessiivirakenteella, kuten esimerkissä (11) (Heikkinen 2002b: 47). Aineiston kaikkien verbien määrän ollessa 18,4 prosenttia, aineistossa on myös paljon verbittömiä lauseita ja lausumia, kuten esimerkissä (12), jossa koko diasivulla ei ole yhtään verbiä.

(8) *Henkilökohtaisella budjetilla voi valita palveluntuottajaksi järjestön tai yrityksen ja vaikuttaa palvelun sisältöön.* (STM 2017)

(9) *Maakunta tekee päätöksen sote-keskusten kiinteisiin asiakaskohtaisiin korvauksiin käytettävästä määrärahasta, jonka perusteella määrittyy keskimääräinen asiakaskohtainen perushinta.* (STM 2018)

(10) *Jokainen tapaus ratkaistaan yksityiskohtaisella ja tapauskohtaisella harkinnalla.* (STM 2018)

(11) *Jatkotyössä tulee tarkentaa yksityiskohtia sekä selvittää tarkempia taloudellisia ja muita vaikutuksia* (STM 2015)

(12) *Asiakasmaksulainsäädännön uudistaminen*

○ *Uudistuksen lähtökohdat ja tavoitteet*

○ *Poimintoja keskeisistä ehdotuksista* (STM 2018)

Kun ihmistoimija on piilotettu, teksti on kaukana arkisista kokemuksista (Karvonen 1997: 163). Passiivin käyttö ja muut tekijöiden piilottamisen keinot tekevät siis tekstistä etäistä ja abstraktia. Esimerkissä (10) tapaukset *ratkaistaan* mutta kun toimijaa ei kerrota, lukija ei voi esimerkiksi ottaa yhteyttä tai kohdistaa valitusta kehenkään. Myös esimerkissä (11) passiivi piilottaa tosiasiallisen toimijan, jota tässä käskytetään. Täysin verbitön diasivu esimerkissä (12) esittelee kyseisen diaesityksen aiheet

abstraktein olioin ja toiminnoin. Tällainen verbitön otsikkotyylä on aineistolleni tyyppillinen (ks. luku 3.).

Joskus asioita voidaan kuvata myös itsestään tapahtuvina, kuten esimerkissä (13). Tällainen ”itsestääntapahtumisprosessi”, kuten Heikkinen (1999: 138) sitä nimittää, häivyttää toimijan ja kuvaa asioiden vain olevan ja tapahtuvan. Heikkisen mukaan tällaisessa toiminnassa on sekä eksistentiaalisia, että materiaalisia piirteitä mutta Halliday kutsuu tällaisia prosesseja eksistentiaalisiksi, sillä ne ovat ihmisestä riippumattomia. Tällaista itsestään tapahtumista esiintyy usein negatiivissa konteksteissa, mutta omassa aineistossani sitä on käytetty sekä negatiivisissa että positiivisissa konteksteissa. Kun maailmassa tapahtuvia prosesseja esitetään ihmisestä riippumattomina, ihmisen esittäminen passiivisena sivustakatsojana on luonnollistunutta. (Heikkinen 1999: 136–138; Halliday & Matthiessen 2004: 171, 174–175.)

(13) *Rahoitus voi ohjautua julkiseen tai yksityiseen palveluntuotantoon* (STM 2015)

4.3.1. Finiittiverbit

Aineistoni verbeistä 51,8 prosenttia eli noin puolet on finiittiverbejä. Kun kaikkien verbien osuus aineistosta on 18,4 prosenttia, jää finiittiverbien osuus suhteellisen pieneksi: koko aineistosta finiittiverbejä on yhteensä 8,8 prosenttia. Aineistossa on myös selkeitä tekijän ja teon kohteen osoittavia, esimerkin (14) kaltaisia virkkeitä. Kuitenkin esimerkin (15) mukaisissa raskaissa virkkeissä finiittiverbien käyttö ei itsessään ole riittävää tekstin selkeyttämiseksi, koska rinnastukset ja relatiivilauseet tekevät virkkeestä raskaan.

(14) *Maakunnan liikelaitos tuottaa sote-keskusten ja hammashoidon palvelujen lisäksi ne palvelut, joita ei saa sote-keskuksesta tai hammashoitolasta.* (STM 2017)

- (15) *Maakunnalla on velvollisuus ottaa henkilökohtainen budjetti käyttöön vanhus- ja vammaispalvelujen asiakkaille, joilla on pitkäaikaista ja laaja-alaista avun tarvetta ja jotka pystyvät joko itse tai tuettuna suunnittelemaan ja hankkimaan omat palvelunsa.* (STM 2017)

Finiittiverbin yksikön 3. persoona esimerkin (16) kaltaisissa tapauksissa tuo tekijäksi epähenkilön, tässä tapauksessa *vastuun* (subjektina epähenkilö ks. luku 4.2.). Esimerkissä (17) *poistuminen poistaa mahdollisuuden siirtää niin liittyviä kustannuksia* pelkkä aktiivimuotoinen finiittiverbi ei tee virkkeestä helppolukuista, kun subjektina on verbikantainen substantiivi. Ideologisen merkityksen kannalta esimerkissä (16) on olemassa olioita (*mahdollisuuksia, epäedullista osaoptimointia*), joita voi vähentää. Samoin esimerkissä (17) kuvataan maailmaa, jossa on olemassa *poistuvia sairaanhoitokorvauksia*, jotka voivat *poistaa mahdollisuuden*. Tekstissä ei selitetä tai perustella, mihin kyseiset väitteet perustuvat. Kielenkäyttö pikemminkin korostaa, että lukijan tulisi tietää ennalta sairaanhoitokorvausten poistumisesta ja siitä, että osaoptimointi on (jollekin) epäedullista. Kuvassa 5 taas tuottajia käskytetään. Näin tekstissä luodaan sosiaalista todellisuutta, jossa asiat esitellään tuttuina ja ministeriön käskyvalta luonnollistuneena.

- (16) *Vastuu rahoituksesta yhdellä toimijalla vähentää mahdollisuuksia siirtää rahoitusvastuuta muille tahoille eli vähentää epäedullista osaoptimointia* (STM 2015)

- (17) *Sairaanhoitokorvausten poistuminen poistaa mahdollisuuden siirtää niihin liittyviä kustannuksia kanavien välillä* (STM 2015)

Finiittiverbin käyttäminen voi tilastollisesti vaikuttaa selkeyttävän tekstiä, sillä se tuo ilmi tekijän ja teon kohteen. Kuitenkin kuvaa 5 tarkasteltaessa voi huomata, että pelkästään verbien finiittimuotojen käyttö ei tee tekstistä selkeää. Kuvasta 5 käy hyvin ilmi myös aineiston vaihteleva ideationaalinen metafunktio eli tyyli kuvata maailmaa: välillä asioihin viitataan abstrakteina asiointiloina (*yhteiskuntavastuun tietopalvelu, jossa on tiedot*) ja välillä konkreettisesti yksilöön tekijänä (*asiakas voi ilmoittautua*). Kuvassa 5 on abstraktia *olla*-verbillä kuvattua toimintaa, mutta myös dynaamisempia prosesseja kuvaavia verbejä, kuten *käyttää* ja *ilmoittautua* sekä selvä käsky *on käytettävä*. Mielenkiintoinen huomio on, että vain asiakas on aineistossa konkreettinen ihmistoimija kaikkien muiden toimijoiden ollessa elottomia olioita tai instituutioita.

Valinnanvapauden tiedonhallintapalvelut

Kaikkien valinnanvapauslaissa tarkoitettujen palvelun tuottajien on käytettävä yhteisiä tiedonhallintapalveluja:

- asiakkaan valinnan toteuttava palvelu, jonka välityksellä asiakas voi ilmoittautua haluamansa sote-keskuksen, hammashoitolan ja maakunnan liikelaitoksen asiakkaaksi;
- tietopalvelu, jossa on tiedot kaikista valinnanvapauspalvelujen tuottajista ja niiden palveluista;
- tuottajahallintapalvelu, jonka välityksellä tuottajat tekevät laissa määritellyt ilmoitukset ja jossa on maakuntien hyväksymät suoran valinnan palvelun tuottajat ja sopimukset;
- palvelutuotannon seurantapalvelu, jolla toimitetaan tiedot asiakkaiden saamista palveluista maakunnalle sekä asiakassetelin ja henkilökohtaisen budjetin antajalle;
- palvelun tuottajien yhteiskuntavastuun tietopalvelu, jossa on tiedot palvelun tuottajan toiminnasta ja taloudesta.

SÖTE- JA MAAKUNTAUUDISTUS **KUVA 5. Finiittiverbit. (STM 2017)**

Kuvan 5 diaesimerkissä on tekijän osoittavat finiittiverbit (*tuottajien on käytettävä, (asiakas) voi ilmoittautua ja (tuottajat) tekevät ilmoitukset*). Kuitenkin luettelon osat eivät ole itsenäisiä virkkeitä, vaan pääotsikon kaksoispisteen jälkeen tulevia täydennyksiä. Tällä diasivulla on yhteensä 15 verbiä ja 49 substantiivia. Jos sivua tulkitsee virkkeenä, saa päälause *Kaikkien valinnanvapauslaissa tarkoitettujen palvelun tuottajien on käytettävä yhteisiä tiedonhallintapalveluja* yhteensä viisi täydentävää luetelokohtaa, joissa kussakin on vähintään yksi relatiivilause. Luettavuudeltaan sivu on siis yksi pitkä virke, jonka loppuun päästyään on vaikea muistaa, miten teksti alkoi.

Aineiston finiittiverbeistä 7,4 prosenttia on esimerkin (18) kaltaisia kieltoverbejä. Verrattain Hiidenmaan tutkimuksessa (2001b: 44) kieltoverbejä on 9 prosenttia. En tutki tarkemmin aineistoni moduksia, mutta tuon lyhyesti esiin, että imperatiivimuotoisia *älä*-apuverbin avulla tuotettuja kieltoja aineistossa ei ole yhtäkään. Muitakaan imperatiivimuotoisia verbejä aineistossa ei ole, mutta velvoittavaa passiivin partisiippia aineistossa on paljon (ks. luku 4.3.2.). Sen sijaan konditionaalia STM:n virkamiehet käyttävät paljon esimerkin (19) kaltaisesti. Tämä selittyy sillä, että ministeriön tehtävä on valmistella lakeja ja uudistuksia. Täten kaikki tiedotettavat asiat eivät ole vielä päätettyjä tai laillisesti päteviä, vaan vasta suunnitteilla. Yleisin modus aineistossani

on kuitenkin indikatiivi. Kommentoin verbien moduksia luvussa 5, jossa käsittelem hallintolain hyvän kielenkäytön asiallisuuden vaatimuksen toteutumista.

(18) *Nykyistä kustannusten siirtoa toiselle toimijalle ei voi tehdä.* (STM 2017)

(19) *Vastuu sote-palvelujen järjestämisestä siirtyisi kunnilta maakunnille.* (STM 2017)

4.3.2. Infiniittiverbit eli verbien nominaalimuodot

Aineiston kaikista verbeistä yhteensä 48,2 prosenttia on infiniittejä. Täten finiitti- ja infiniittiverbien jakauma on hyvin tasainen. Koko aineistosta infiniittiverbejä on yhteensä 8,8 prosenttia. Infiniittiverbeistä selvästi suurempi osa, yhteensä 74,7 prosenttia, on aktiivimuodossa. Infiniittiverbeistä 55,4 prosenttia on partisiippeja ja 44,6 prosenttia infinitiivejä, siis niitä on melkein yhtä paljon. Myös partisiippien aktiivi- ja passiivimuotojen osuus on melko tasainen, sillä aktiivissa partisiipeista on 55,6 ja passiivissa 44,4 prosenttia. Sen sijaan mielenkiintoista on se, että vain 1,7 prosenttia infinitiiveistä on passiivissa. Tätä selittää se, että infinitiiveistä vain esimerkin (20) E-infinitiivin inessiivi ja esimerkin (21) MA-infinitiivin instruktiivi saavat passiivimuodon.

(20) *Asumiskustannukset ja lääkemenot huomioitaisiin maksua määrättäessä vähennyksenä asiakkaan tuloista* (STM 2018)

(21) *Toimijat voivat pyrkiä maksimoimaan oman toimintansa säästöt ottamatta huomioon kokonaiskustannuksia ja kokonaishyötyjä.* (STM 2018)

Suurin osa, 63,8 prosenttia, aktiivin partisiipeista on esimerkin (22) kaltaisia VA-partisiippeja. VA-partisiipilla ilmaistaan toimintaa, joka on yhä käynnissä (Vilkuna 2000: 241). Esimerkissä (22) VA-partisiipilla tiivistetään asia, joka olisi voitu ilmaista sivulauseella: *Luodaan koordinaattiorakenne, jonka avulla uudistusta ohjataan ja toimeenpannaan.* Aineistossa on myös runsaasti esimerkin (23) tapaisia MA-partisiippeja eli agenttipartisiippeja ja jonkin verran esimerkin (24) tyyllisiä NUT-partisiippeja. Näissä partisiippiesimerkeissä tekijänä on jokin eloton tai abstrakti olio (*toimijat, järjestämisvastuu*), organisaatio (*Kelan, EU-komissio*), tai tekijä on häivytetty passiivilla (*huomioitaisiin, luodaan*).

- (22) *Luodaan uudistusta ohjaava ja toimeenpaneva koordinaatorakenne.* (STM 2015)
- (23) *Kuntoutuspsykoterapian ja osaltaan myös Kelan järjestämisen vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämismääräykset siirtyvät maakunnille harkiten ja vaiheistettuna.* (STM 2018)
- (24) *EU-komissio koostanut ratkaisukäytäntöä yksiin kansiin (tiedonanto valtiotuen käsitteestä).* (STM 2018)

Viranomaisteksteille on tyypillistä käyttää tiiviitä, ketjuuntuvia partisiippi-ilmauksia. Partisiipin määritteenä voi olla toinen partisiippi, jolla on omia määritteitä. Sivulauseella kerrottuna asian määritteiden ja pääsanojen suhteet tulevat selkeämmin esiin. (Kielitoimiston ohjepankki.) Tyypillisesti substantiivin edellä olevat partisiipit vastaavat *joka*-relatiivilauseetta: *Kelan järjestämä kuntoutus > kuntoutus, jonka Kela on järjestänyt.* Koko esimerkin (23) voisi kirjoittaa ilman partisiippeja esimerkiksi seuraavasti: *Järjestämismääräys kuntoutuspsykoterapiasta ja vaativasta lääkinnällisestä kuntoutuksesta, jonka Kela on järjestänyt, siirtyy maakunnille harkiten ja vaiheistettuna.* Kuten esimerkeistä näkyy, sanamäärä on esimerkissä (23) ja omassa esimerkissäni sama. Täten partisiippien käyttö ei esimerkissä (23) tiivistä tekstiä mutta esimerkissä (22) tiivistää kahden sanan verran.

Partisiipeista passiivisia on yhteensä 44,4 prosenttia, joista 41 prosenttia on VA-partisiipin passiiveja ja 59 prosenttia TU-partisiippeja, jotka ilmaisevat toiminnan jo päättyneen (Vilkuna 2000: 241). Passiivin VA-partisiipilla on usein modaalinen mahdollisuutta, suotavuutta tai velvollisuutta ilmaiseva merkitys ja sen tunnus on *-(t)tAvA* (VISK § 524). Suurin osa passiivin VA-partisiipeista aineistossani ilmaisee velvoittavuutta kuten esimerkeissä (25) ja (26) mutta esimerkin (27) mukaisesti VA-partisiippi voi ilmaista myös meneillään olevaa, tulevaa tai ajankohdasta riippumatonta tilannetta (VISK § 524). Kuten luvussa 4.3.1. tuon ilmi, kirjoittaja viittaa passiivilla yleensä itseensä tai edustamaansa organisaatioon. Sama ilmiö on näkyvissä myös näissä esimerkkien (25), (26) ja (27) passiivin partisiipeissa, jossa tekijänä on passiivin takana toimiva ministeriö itse.

- (25) *Ensihoitopalvelu on toteutettava yhteistyössä päivystysten kanssa siten, että muodostuu kokonaisuus.* (STM 2015)

- (26) *Läpinäkyvyyttä ja selkeyttä **parannettava**, byrokratiaa **kevennettävä*** (STM 2018)
 (27) *Parannetaan merkittävästi kansalaisille valinnanvapauden tueksi **tarjottavaa** tietoa.* (STM 2017)

Jos esimerkit (26) ja (27) ilmaistaisiin ilman partisiippiä, teksti pitäisi toisessa vain yhdellä sanalla *Parannetaan merkittävästi tietoa, jota tarjotaan kansalaisille valinnanvapauden tueksi*. Toisessa esimerkissä teksti ei pitäisi sanamäärältään olla, kun otetaan huomioon tiiviisti modaalisen verbiliitton *on parannettava* ja *on kevennettävä* liittyvän *olla*-verbin ellipsi: *Läpinäkyvyyttä ja selkeyttä pitää parantaa, byrokratiaa täytyy keventää*. Kuitenkin merkkimäärältään *pitää* tai *täytyä* verbi pidentäisi tekstiä hieman verrattuna *olla*-verbin käyttöön.

Esimerkissä (28) TU-partisiippi korvaa sivulauseet, jotka olisivat voineet olla esimerkiksi tällaisia: *Tarvetekijät, jotka on kansallisesti määritelty ja painokertoimet, jotka on laskettu niille aineistosta, on vahvistettu, jotta kiinteä korvaus voitaisiin laskea yksilökohtaisesti*. Jos esimerkin selkeyttämistä jatkaa vielä hieman, saadaan substantiivivaltaisesta, partisiippiketjuisesta virkkeestä kaksi selkeämpää virkettä: *Tarvetekijät, jotka on kansallisesti määritelty, ja painokertoimet, jotka on laskettu niille aineistosta, on vahvistettu. Tämä on tehty siksi, jotta kiinteä korvaus voitaisiin laskea yksilökohtaisesti*. Nämä esimerkin (28) korvaavat ehdotukseni ovat merkkimäärältään pidempiä, joten TU-partisiippi on tiivistänyt tässä tekstiä selkeästi.

- (28) *Kiinteän korvauksen yksilökohtaiseksi laskemiseksi on vahvistettu kansallisesti **määritellyt** tarvetekijät ja niille aineistosta **lasketut** painokertoimet.* (STM 2018)

Yleisin verbiketjujen infinitiivi on A-infinitiivi, jolla ilmaistaan subjektia, objektia tai määritettä. A-infinitiivin perusmuoto on abstrakti ja skemaattinen (VISK § 493), ja voi tehdä virkkeestä monitulkintaisen, kuten esimerkissä (29). Myös omassa aineistossani infinitiiveistä on suurin osa, 84 prosenttia, A-infinitiivejä, jotka yleisesti esiintyvät luetteloinnissa esimerkin (30) tapaisesti. Melkein puolet aineiston A-infinitiiveistä esiintyy verbiketjussa modaalisen mahdollisuutta ilmaisevan esimerkin (31) mukaisen

voida-verbin kanssa. Aineiston verbeistä noin 10 prosenttia on *voida*-verbin eri taivutusmuotoja.

- (29) *Kannuste siirtää kustannuksia rahoittajalta toiselle, ns. haitallinen osaoptimointi* (STM 2015)
- (30) *Terveystieteiden laaki (46§)*
Erityisvastuualueen sairaanhoitopiirien on sovittava ensihoitokeskuksen tehtävistä:
- **vastata** alueensa ensihoitopalvelun lääkäritasoisesta päivityksestä;
    - **suunnitella ja päättää** lääkärihelikopteritoiminnasta;
    - **sovittaa** yhteen hoitolaitosten väliset potilassiirrot;
  - **vastata** sosiaali- ja terveystoimen viranomaisradioverkon aluepääkäyttötoiminnoista sekä osaltaan viranomaisten kenttätietojärjestelmän ylläpidosta;
    - **sovittaa** yhteen Hätäkeskuslaitokselle annettavat terveystoimen hälytysohjeet. (STM 2015)
- (31) *Esim. ajanvarauksesta voi muodostua palvelutapahtuma, johon tulevan hoitokäynnin yhteydessä voidaan liittää hoitoasiakirjoja.* (STM 2017)

Infinitiiveistä MA-infinitiivejä on 10,3 prosenttia ja E-infinitiivejä 5,8 prosenttia. MA-infinitiivi on ominaisuuksiltaan A-infinitiiviä substantiivimaisempi muun muassa siksi, että se taipuu useammassa sijassa ja esiintyy NP:n tavoin substantiivia määrittävän partisiipin sekä verbikantaisen *-minen*-johtimisen substantiivin yhteydessä. (VISK § 500.) Kuten luvussa 4.3.1. totean, aineistossa on vain vähän kieltoverbejä. Kielteisyyttä voidaan kuitenkin ilmaista myös MA-infinitiivin abessiivilla, ja sitä voidaan käyttää infiniittisissä rakenteissa kieltoverbillisen kiellon sijasta, kuten esimerkissä (32) (VISK § 1627). Omassa tutkimusaineistossani MA-infinitiivi ei esiinny kertaakaan *-minen*-johtimisen teonnimen yhteydessä, vaan lähinnä esimerkin (32) kaltaisesti kielteisessä MA-infinitiivin abessiivissa eli *-mAttA*-tunnuksen muodossa tai mahdollisuutta ilmaisevan *pyrkii*-verbin kanssa.

- (32) *Toimijat voivat pyrkiä maksimoimaan oman toimintansa säästöt ottamalla huomioon kokonaiskustannuksia ja kokonaishyötyjä.* (STM 2018)

Koostavasti verbien nominaalimuodoilla siis kuvataan maailmaa, jossa elottomat tekijät kuten Kela, ministeriö tai sairaanhoitopiiri ohjaavat, suunnittelevat, päättävät ja vastaavat asioista abstraktilla ylätasolla. Tällaiset yksisuuntaista toimintaa kuvaavat

verbit eivät kerro keskinäisestä vuorovaikutuksesta, vaan ylhäältä alas suuntaavasta komentoketjusta, jossa ministeriö voi velvoittaa muita toimijoita. Kommentoin aineiston verbien vaikutusta hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumiseen luvussa 5. Seuraavaksi luvussa 4.4. analysoin tutkimusaineistoni substantiiveja, erityisesti verbikantaisia substantiiveja ja moniosaisia yhdyssanoja, jonka jälkeen päätän leksikaalis-kieliopillisten piirteiden analyysini postpositioiden ja rinnastusten tarkasteluun.

4.4. Substantiivit

Esittelen tässä luvussa ensin lyhyesti aineistoni substantiiveja, jonka jälkeen analysoin alaluvussa 4.4.1. tarkemmin tekstiä abstrahoivia nominaalistuksia. Nominalisatiolla tarkoitan tässä verbien substantivoimista. (Hakulinen & Karlsson 1979: 391.) Aineiston moniosaisia yhdyssanoja analysoin alaluvussa 4.4.2.

Aineistosta 52,7 prosenttia eli yli puolet on substantiiveja. Suomen kielen taajuusnaston mukaan yleiskielestä 35,8 prosenttia on substantiiveja (Saukkonen ym. 1979: 16–17). Substantiiveja on siis aineistossani selkeästi enemmän, kuin yleiskielessä keskimäärin. Luvussa 4.2. esitetyn vertailun mukaisesti substantiiveja on aineistossani niin ikään enemmän kuin sanomalehdissä tai kaunokirjallisuudessa. Substantiivien suurta määrää selittää se, että substantiivi toimii lausekkeissa pääsanana lisäksi myös määritteenä, ja pitkät määriteketjut ovat aineistossani yleisiä. Myös rinnastusten suuri määrä lisää substantiivien osuutta aineistossani. Nämä tulokset ovat Hiidenmaan tutkimuksen kanssa samansuuntaisia. (Hiidenmaa 2001b: 45.) Rinnastuksista kerron lisää luvussa 4.6. Esimerkistä (33) näkyy hyvin aineiston substantiivien yleisyys ja niiden tekstiä abstrahoiva luonne.

- (33) *Tehostetaan palvelujärjestelmän toimintaa osatyökykyisten työllistymistä tukevaksi, toteutetaan ammattilaisten osaamisen nostaminen laajalla koulutusinterventiolla, rakennetaan toimintamallit hoitoon ja kuntoutukseen ohjaukseen, lisätään vammaisten yrittäjyyttä sekä parannetaan työkyvyttömyyseläkkeen ja ansiotulojen yhteensovittamista.* (STM 2015)

Aineiston substantiiveista iso osa esiintyy vain kertaalleen tai vain pari kertaa. Tämä tarkoittaa sitä, että tekstissä on paljon uusia tarkoitteita, joista käsitellään tarkemmin vain osa (Hiidenmaa 2001b: 45). Virkakielelle tyypillistä on leksikaalisten toistojen käyttäminen sidoskeinona, kuten esimerkiksi sana *palvelu* luvun 4.3.1. kuvassa 5. Aineistossani on myös paljon toistuvia substantiiveja, jotka ovat keskeistä sote-uudistukseen liittyvää sanastoa kuten *terveys, laki, rahoitus* tai *sote*. Substantiiveista yleisin aineistossani on *palvelu*, jonka sisältäviä sanoja on noin 5 prosenttia koko aineistosta ja 9,4 prosenttia substantiiveista. *Palvelu* on suomen kielen taajuussanastossa sijalla 2943, joten sen yleisyys aineistossani on poikkeuksellista. *Palvelu* on 'jonkin yhteisön tarjoaman palvelemisen muoto' (KS s.v. *palvelu*). Jonkun täytyy siis tarjota se, mikä merkitsee työtä ja vastuuta jollekin toimijalle, tässä aineistossa yleensä tekijän roolissa oleville maakunnille tai kuntayhtymille. Tällainen vastuunjako on keskeistä sote-uudistuksen maailmassa, jossa tietyillä toimijoilla on valta päättää toisten toimijoiden ollessa päätösten kohteena.

Hiidenmaan tutkimuksessa opetusalan teksteissä sanat *markka* ja *päättää* esiintyvät useammin kuin sanat *oppilas* ja *oppia*. Tekstin tekoa ohjaavat siinä siis enemmän hallinnollinen ja toiminnallinen viitekehys kuin sisällöllinen. (Hiidenmaa 2001b: 40.) Oman tutkimusaineiston substantiiveilla viitataan selvästi useammin asiakkaaseen kuin potilaaseen, kuten esimerkissä (34). Asiakas on aineistossa ainut ihmistoimija kaikkien muiden toimijoiden ollessa instituutioita tai organisaatioita. Esimerkiksi kansalaisiin tai ihmisiin aineistossa viitataan vain muutamaan kertaan, ja ne ovat aineistossa yleensä objekteja. Potilaisiin viittaavat sanat ovat sellaisia kuten *potilastietojärjestelmä, potilassiirto* tai *potilasarkisto*. Esimerkissä (34) asiakas on objekti ja yhdyssanan osa, mutta luvussa 4.3. olen esittänyt, kuinka asiakas on aineistossa myös tyypillinen aktiivisen finiittiverbin osoittama tekijä. Sote-uudistuksen valmistelijoita on kritisoitu sosiaalipalvelujen saamasta vähäisestä huomiosta verrattuna

terveyspalveluiden saamaan huomioon (ks. esim. Yle 2015). Aineistossani kuitenkin viitataan sekä sosiaalipalveluihin että terveyspalveluihin melkein yhtäläisesti. Diaesityksissä siis välitetään tietoa sote-uudistuksen hallinnollisesta puolesta: palveluista, rahoituksesta ja laeista. Valtio mainitaan aineistossa 19 kertaa, ministeriö vain kaksi kertaa diaesitysten alussa kyseistä diaesitystä esittelevän virkamiehen esittelyn yhteydessä. Sen sijaan maakunta mainitaan aineistossa 120 kertaa, kunnat 26 kertaa ja kuntayhtymät 17 kertaa.

Valtio on aineistossa esimerkin (35) tyyliä kolme kertaa subjekti mutta useimmiten omistajan roolissa, kuten esimerkissä (36). Valtio ja ministeriö eivät koskaan ole aineistossa objekteja, vaan aina kielipilliseltä rooliltaan subjekteja ja semanttiselta rooliltaan tekijöitä. Maakunnat ja kuntayhtymät ovat selkeästi eniten subjektina, kuten esimerkeissä (37) ja (38). Etenkin vastuu ja päättäminen kuuluvat aineistossa maakunnille ja kuntayhtymille, joten niidenkin semanttinen rooli aineistossa on yleensä tekijä. Esimerkistä (39) käy ilmi, että maakunta esitetään myös hyötyjänä, kun se *saa* vastuulleen asioita. Kunta taas on tekstissä yleensä omistaja tai toiminnan kohde, siis passiivinen kokija kuten esimerkissä (40). Sote-uudistus tai lyhyemmin pelkkä uudistus on aineistossani vain parissa tapauksessa subjekti ja yleensä genetiiviattribuuttina omistajan roolissa, kuten esimerkissä (41). Koko sote-uudistukseen viitataan aineistossa vain harvoin, ja useammin diaesitykset käsittelevät jotain massiivisen uudistuksen osa-aluetta, kuten asiakasseteliä tai EU-notifiointeja.

- (34) *Maakunnan liikelaitoksen toimipiste voi myöntää asiakkaalle asiakassetelin yksittäisen palvelun tai asiakassuunnitelman toteuttamiseksi.* (STM 2017)
- (35) *Valtio vastaa joidenkin erityisryhmien vakuutusmaksuista* (STM 2015)
- (36) *Valtion rahoituksen taso määräytyy väestömäärän ja palvelutarpeen perusteella* (STM 2017)
- (37) *Maakunta päättää asiakassetelillä tarjottavista palveluista.* (STM 2017)
- (38) *Sote-alueen kuntayhtymä vastaa siitä, että sen alueella kuntien asukkaat ja muut palveluihin oikeutetut saavat tarvitsemansa palvelut* (STM 2015)
- (39) *Maakunta saa järjestämisvastuulleen myös työllisyys- ja kasvupalvelut.* (STM 2017)
- (40) *Kuntien maksuosuus säilyy, minkä vuoksi kunnille on mahdollista kehittää taloudellisia kannusteita hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen* (STM 2015)
- (41) *Keinot uudistuksen tavoitteiden saavuttamiseksi* (STM 2015)

Aineiston kieliopillisten ja semanttisten piirteiden perusteella voisi siis tulkita, että valtionhallinto ja ministeriöt mahdollistavat toteutuksen, maakunta ja kuntayhtymät ovat päätoimijoita ja kunnat seuraavat sivusta, millaisia toimia heihin kohdistetaan. Kun tekijänä on abstrahoitu ryhmä kuten maakunta, vastuussa ei ole yksilö vaan ihmisten joukko. Tällaisen ryhmän toiminnan taustalla voidaan nähdä vastuun hämärämistä tai ideologinen yhteisvastuun merkitys. Yksilöidyn toimijan häivyttäminen laajentaa niiden joukkoa, jotka kantavat vastuun päätöksistä. (Heikkinen 1999: 146–148.)

4.4.1. Teonnimet

Analysoin seuraavaksi tarkemmin verbikantaisia substantiiveja eli deverbaalisubstantiiveja, jotka sisältävät kantasananaan verbin. Verbikantaisten substantiivien tyyppisiä ovat muun muassa teonnimet (*juokseminen, pääsy, muutto*), tekijännimet (*korjaaja, maalari, toipilas*) ja teon tuloksen nimet (*polku, säästö, kuorutus*) (VISK § 221). Tarkastelen seuraavaksi **teonnimiä**, jotka ilmaisevat kantaverbinsä tarkoittamaa tekemistä, tapahtumista ja olemista substantiivin hahmossa (VISK § 223).

Teonnimistä yleisin on *-minen*-johtiminen teonnimi. Se voi liittyä kaikkiin verbityyppisiin ja sillä viitataan luontaisesti ”rajaamattomaksi hahmotettavaan tilanteeseen”. (VISK § 223, 227.) Ero *-minen*-johtimisten nominaalistsuksien ja finiittilauseiden välillä on, että nominaalistsuksien yhteydestä puuttuu usein subjekti. Subjektin puuttuminen tekee rakenteesta epämääräisen tai geneerisen eli on tehtävältään lähellä passiivia. Tämän myötä esimerkiksi suunnittelukieli potee substantiivitauteja, sillä nominaalistsuksilla voidaan viitata epämääräiseen tekijään. (Hakulinen & Karlsson 1979: 394–395.) Abstraktit substantiivit myös keräävät ympärilleen abstrakteja verbejä, jolloin koko tekstistä tulee käsitteellistä ja yleistävää (Karvonen 1991: 154–155). *-minen*-johtimiset teonnimet ovat yleensä leksikaalistumattomia. Kuitenkin jos kanta-verbin kuvaama toiminta halutaan ilmaista laskettavana entiteettinä, teonnimi voi käsitteistyä rajattua kokonaisuutta tarkoittavaksi (*kerääminen > keräys > keräykset* vrt. ≠ *keräämiset*) (VISK § 225). *-Us* (: *-Ukse-*) -johtimiset teonnimet ilmaisevat yleensä

rajattua kokonaisuutta ja kuten esimerkistä (42) näkyy, sillä voidaan ilmaista myös monikkoa (VISK § 232, 233).

(42) *Maakunta maksaa suoraan palveluntuottajalle henkilökohtaisen budjetin mukaiset korvaukset.* (STM 2017)

(43) *Henkilöstön osallistuminen ja sitoutuminen on edellytys sote-uudistukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamiselle.* (STM 2015)

(44) *Tarvitaan panostusta keskitettyyn palveluohjaukseen ja asiakaspalveluun, jotta kokonaisuus säilyy ja tieto kulkee mukana* (STM 2017)

(45) *Sairaaloiden lääkehoidon järjestäminen ja rahoitus alueellisesti.* (STM 2018)

Aineiston substantiiveista 4,3 prosenttia on esimerkin (43) kaltaisia *-minen*-johtimisia teonnimiä. Jos kokeilemme kirjoittaa esimerkin (43) finiittiverbein ja ilman teonnimiä, virke pitenee vain yhdellä sanalla mutta selkenee huomattavasti: *Jotta sote-uudistukselle asetetut tavoitteet saavutettaisiin, henkilöstön täytyy osallistua ja sitoutua siihen.* Nominalisaatio ei siis tässä palvele tekstin tiivistymistä. Esimerkki (43) on myös hyvä esimerkki ideationaalisesta metaforasta, jossa toimintaa ilmaisee substantiivi ja kytköksiä verbi. Tällaista ilmiötä kutsutaan substantiiviytyiksi. (Karvonen 1991: 151–153; Halliday & Matthiessen 2004: 637.) Substantivointi tekee asioista abstrakteja olioita ja vähentää tekstin prosessimaisuutta (*rahoittaa > rahoitus*), jolloin tekstistä tulee hyvin staattista (Tiililä 2001: 261). Esimerkeistä (43) ja (45) käyvät hyvin ilmi myös geneeristen substantiivien esiintymisympäristölle tyypilliset ketjuuntuvat genetiiviattribuutit, joita on aineistossani paljon.

Aineistossa on myös runsaasti *U*-teonnimiä. Näistä selkeästi suurin osa sisältää sanan *palvelu*, joita on kaikista substantiiveista 9,4 prosenttia (substantiiveista ks. luku 4.4.). Esimerkissä (44) yhdessä virkkeessä on neljä verbikantaista substantiivia. Kun virkkeen pääsanana *panostus* vaihtaa verbiksi, selkeytyy teksti huomattavasti ilman pidentymistä: *Keskitettyyn palveluohjaukseen ja asiakaspalveluun tulee panostaa, jotta kokonaisuus säilyy ja tieto kulkee mukana. Palveluohjaus, asiakaspalvelu ja tieto ovat niin vakiintuneita, että niitä on hankala purkaa.* *-Us-* päätteisiä teon- ja teon tuloksen nimiä aineiston substantiiveista on 7,9 prosenttia, joista 16 % viittaa *uudistukseen*, 15,4 prosenttia *korvaukseen* ja peräti 23,2 prosenttia *rahoitukseen* kuten

esimerkissä (45). Esimerkissä (45) näkyy hyvin myös tekstin passiivimaisuus, kun subjektia ei ole.

4.4.2. Moniosaiset yhdyssanat

Koko aineistosta yhteensä 25 prosenttia on yhdyssanoja. Aineistossani ei ole yhtään yhdysverbiä, vaan kaikki aineistoni yhdyssanat ovat nomineja tai adverbeja. Adjektiiveja yhdyssanoista on 6,5 prosenttia, joista vain neljä on moniosaisia yhdyssanoja (*ympärivuorokautista, vakuutusyhtiöpohjainen*). Loput 93,5 prosenttia yhdyssanoista on substantiiveja. En analysoi yleisempiä kaksiosaisia yhdyssanoja, vaan vain moniosaisia yhdyssanoja Hiidenmaan listan (2001b: 61) mukaisesti. Kaksiosaiset yhdyssanat ovat yleisiä, eivätkä vaikuta luettavuuteen yhtä lailla kuin kolmi- tai useampiosaiset yhdyssanat. Hiidenmaan virkakielen rekisteripiirteiden mukaisia ketjutettuja moniosaisia yhdyssanoja, kuten *tilaaja-tuottaja-malli* aineistossani ei ole ollenkaan (Hiidenmaa 2001b: 59).

Analysoin seuraavaksi niitä moniosaisia yhdyssanoja, jotka ovat substantiiveja. Aineiston substantiiveista noin puolet, 44,4 prosenttia, on yhdyssanoja, joista 12 prosenttia on moniosaisia yhdyssanoja. Moniosaisia yhdyssanoja on kaikista substantiiveista 5,3 prosenttia, mikä on yllättävän vähän. Niistä lakiin viittaavia on 15 prosenttia ja järjestelmiin viittaavia yhteensä 6,3 prosenttia, kuten esimerkin (46) *tietojärjestelmäpalvelut ja lainsäädäntömuutokset*. Muihin hallinnollisiin termeihin, kuten palveluihin, tietoon tai työhön viittaavia on 37 prosenttia. Yhdessä lakiin viittaavien moniosaisien yhdyssanojen kanssa se tekee yli 50 prosenttia kaikista moniosaisista yhdyssanasubstantiiveista.

Sote-alan sanastoon, kuten terveyteen, potilaaseen, hoitoon ja sosiaalialaan, moniosaisista yhdyssanasubstantiiveista viittaa 33,2 prosenttia. Yhteensä 12,3 prosenttia moniosaisista yhdyssanasubstantiiveista viittaa jollakin tapaa sairaanhoitoon, kuten *sairaanhoitokorvausrahoista* esimerkissä (48). Potilaaseen viittaa 3,8 prosenttia ja asiakkaaseen yhteensä 9 prosenttia aineiston moniosaisista yhdyssanasubstantiiv-

veista. Aineiston yhdyssanat ovat siis sisällöltään hyvin hallinnollisia, kuten aineiston muutkin substantiivit luvussa 4.4. osoitetun mukaisesti.

- (46) *Toteutetaan kansalliset tietosisältöjen ja rajapintojen määritykset ja tietojärjestelmäpalvelut sekä lainsäädäntömuutokset.* (STM 2015)
- (47) *Fiksu rajapintajohtaminen sotessa mahdollistaa läpinäkyvän, paremman ja kustannustehokkaan palvelulupauksen sekä kasvavan terveystalouden.* (STM 2017)
- (48) *Rahoitus ohjataan järjestäjille, jotka hyötyvät mahdollisesti säästyvistä sairaanhoitokorvausrahoista.* (STM 2015)

Nämä esimerkit voidaan kirjoittaa ilman moniosaisia yhdyssanoja esimerkiksi seuraavasti: *toteutetaan lainsäädäntömuutokset > muutetaan lainsäädäntöä, säästyvistä sairaanhoitokorvausrahoista > rahoista, jotka säästyvät sairaanhoidon korvauksista.* Passiivimuotoiset, generiset verbit kuten *toteutetaan* tekevät esimerkistä (46) abstraktin, ja sitä voidaan selkeyttää jo pelkästään vaihtamalla verbin. Esimerkin (47) yhdyssanat *rajapintajohtaminen* ja *terveystalouden* ovat IT- ja bisnessanastoa, jota on vaikea ilmaista eri tavalla. Juuri yhdyssanamuodosteet leimaavat erityissanastoa, mistä käy ilmi kielen luokitteleva funktio (Heikkinen 1999: 132). Yhdyssanassa *rajapintajohtaminen* tekstiä kuitenkin voitaisiin selkeyttää vaihtamalla *johtaminen* teonnimi verbiksi esimerkiksi näin: *kun sotea johdetaan rajapinnassa.*

Moniosaiset yhdyssanat kuvaavat abstraktia johtamisen, järjestelmien ja talouden maailmaa, jossa tekijä jää passiivisen verbin taakse. Merkitysten vakiintuminen ja merkitysjärjestelmän kiteytyminen näkyvät sellaisissa esimerkin (48) kaltaisissa yhdyssanoissa, jotka olisi voitu ilmaista myös genetiivimääritteisellä lausekkeella: *sairaanhoitokorvausrahoista > sairaanhoidon korvauksien rahoista.* Yhdyssanat ovat Hiidenmaan mukaan yleisimmin nominatiivialkuisia, ja näin on myös tutkimusaineistossani. Joidenkin yhdyssanojen yhdysosassa on genetiivi, kuten *lainsäädäntö* esimerkissä (46) ja *sairaanhoito* esimerkissä (48). Pitkien sanojen käyttäminen vaikeuttaa tekstin luettavuutta ja vaikuttaa siten tekstin ymmärrettävyyteen ja selkeyteen. Termimäinen yhdyssana ei myöskään ilmaise subjektin ja verbin suhdetta, kuten genetiivimääritteinen sanaliitto ilmaisisi. (Hiidenmaa 2001b: 59.)

4.5. Postpositiot

Aineistostani 1,2 prosenttia on postpositioita. Oletin niitä virkakielen tyypillisenä piirteenä olevan enemmän. Niistä yleisimpiä ovat esimerkin (49) *mukaisissa* sekä *mukaisesti* ja (jonkin) *mukaan*, joita on yhteensä 21 prosenttia. Seuraavaksi yleisin on esimerkin (50) *kanssa*, joita on 16 prosenttia postpositioista. Yleensä postpositiolauseke muodostuu genetiivimuotoisesta nominilausekkeesta ja obliikvisijaisesta postpositiosta (Hakulinen & Karlsson 1979: 155). Sen edellä voi olla määrite, yleensä astemäärite kuten *määriteltyjen* esimerkissä (49) (VISK § 699). Aineistossani postpositiot esiintyvät yleensä tällaisissa lausekkeissa.

(49) *Budjettia saa käyttää asiakassuunnitelman mukaisissa palveluissa ja suunnitelmassa määriteltyjen sisältöjen puitteissa.* (STM 2017)

(50) *Ensihoitopalvelu on toteutettava yhteistyössä päivystysten kanssa siten, että muodostuu kokonaisuus.* (STM 2015)

Kuten luvussa 2.3. kerron, postpositiot ovat mielenkiintoisia, sillä ne rajaavat nominilausekkeessa esitettyä topiikkia. Budjettia saa siis käyttää, mutta vain *asiakassuunnitelman mukaisissa palveluissa* ja siinä *määriteltyjen sisältöjen puitteissa*. Kun esimerkin (49) kirjoittaa ilman postpositioita, teksti pitenee: *Budjettia saa käyttää niissä palveluissa, jotka ovat asiakassuunnitelman mukaisia, ja jotka kuuluvat suunnitelmassa määriteltyjen sisältöjen piiriin*. Esimerkissä (50) *kanssa* ilmaisee toimijoiden välistä suhdetta. Ilman postpositiota saman voisi ilmaista esimerkiksi näin: *ensihoitopalvelut on toteuttava X:n ja päivystysten yhteistyönä*. *Kanssa*-postpositio ei kuitenkaan tee tekstistä epäselvää, joten sen vaihtamiselle ei ole tässä perusteita.

Postpositioilla *mukaisissa* ja *puitteissa* esimerkissä (49) määritellään budjetin käyttöehdot. Postpositiolla *kanssa* ilmaistaan esimerkissä (50) tasaveroisten toimijoiden (nimeämättä jäävä toimija ja päivystykset) välistä suhdetta. Esimerkissä myös veloitetaan toimijoita yhteistyöhön passiivin partisiipilla. Tässä käskyn takana voi olettaa toimivan ministeriö itse. Ministeriö siis käyttää valtaa ensihoitopalveluista vastaavia ja budjetin käyttäjiä kohtaan määrittelemällä ehdot, joiden mukaan niiden on toimitava.

4.6. Rinnastukset

Institutionaaliset tekstit pyrkivät luomaan vaikutelman täsmällisyydestä käyttämällä rinnastuksia. Rinnastus vaatii syntaktista samankaltaisuutta, joten verbikantaisten substantiivien käyttö tuo rinnastuksille useita sopivia paikkoja. (Hiidenmaa 2001b: 51, 53.) Mitä muodollisempi teksti on, sitä yleisempi sille on *ja*-konjunktio, joka tyypillisesti yhdistää kahta substantiivia. (Hiidenmaa 2001b: 51; Saukkonen 1984.) Peräti 67,9 prosenttia aineistoni konjunktioista on esimerkin (51) mukaisia *ja*-rinnastuskonjunktioita. Verrattain Hiidenmaan tutkimuksessa konjunktioista 50,4 prosenttia on *ja*-konjunktioita. Aineistoni *ja*-konjunktioiden osuus on melkein 6 prosenttia kaikista sanoista, mikä kertoo rinnastusten paljoudesta aineistossa. Suomen kielen taajuussanaston mukaan *ja* on suomen kielen toiseksi yleisin sana (Saukkonen ym. 1979: 41). Täsmällisyyden ja vakuuttavuuden vuoksi kaikki toimijat luetellaan erikseen, kuten esimerkissä (51) (Hiidenmaa 2001b: 52). Jonkin verran rinnastetaan lähimerkityksisiä sanoja, lähinnä adjektiiveja, kuten esimerkissä (52). Aineistossa on myös joitain verbien rinnastuksia, kuten esimerkissä (53).

(51) *Sosiaaliset näkökohdat on otettava huomioon **kunnan ja maakunnan** eri toiminnoissa: terveydenhuollossa, **koulu- ja nuorisotoimessa**, varhaiskasvatuksessa, **maankäytössä ja rakentamisessa**, työllistämisessä, **kulttuuri- ja vapaa-ajan toiminnoissa** sekä liikenteen järjestämisessä.* (STM 2017)

(52) *Selvä ja ymmärrettävä vertailutieto* (STM 2017)

(53) *Henkilökohtaisen budjetin avulla esimerkiksi vanhus- tai vammaispalveluiden asiakas voi vaikuttaa palvelun tai muun tuen sisältöön ja valita palvelun tuottajan* (STM 2017)

Ja-konjunktioita käytetään myös lauseiden rinnastuksessa, mutta aineistossani sen käyttö on yleisintä esimerkin (51) kaltaisissa tapauksissa yhdistämässä kahta substantiivia. Tämä on tyypillistä myös Hiidenmaan tutkimuksessa, mistä voimme päätellä, että aineistoni rinnastukset noudattavat niin ikään virkakielelle tyypillisiä piirteitä (Hiidenmaa 2001b: 51).

4.7. Pohdintaa ja päätelmiä

Olen nyt analysoinut STM:n diaesitysten leksikaalis-kieliopillisia piirteitä ja tarkastellut, miten tietyt kielen piirteet vaikuttavat tiivistämiseen ja tekstin selkeyteen, sekä miten hallinnon maailma ja valtasuhteet tulevat esiin kielellisissä valinnoissa. Diaesitysten rakenne ohjaa aineistoni rakennetta vahvasti. Aineistoni koostuu otsikko-
maisista lausumista ja luetteloista. Aineistossa on myös paljon rinnastuksia joita syntyy, kun pyritään tekstin kaikenkattavuuteen.

Aineiston sisältösanojen leksikaalinen tiheys on noin 72 prosenttia, joten aineistoni sanoista selvästi suurempi osa on sisällökkäitä sanoja. Tästä voidaan päätellä, aineistossani on paljon informaatiota. Kokoavasti sanaluokkien yleisyysjärjestys aineistossa on:

1. substantiivit
2. verbit
3. muut sanaluokat, jotka eivät ole mukana tutkimuksessa
4. konjunktiot
5. adjektiivit
6. postpositiot.

Sanaluokkajakauman perusteella aineistoni on tilastollisesti Hiidenmaan (2001b: 44) virkakielen rekisteripiirteiden tilaston mukainen. Hiidenmaan mukaan (2001b: 49) virkakielen ongelma ei ole enää niinkään pitkät virkkeet, vaan raskaat substantiivivaltaiset määriteketjut. Myös tätä arviota aineistoni noudattaa, mutta toisaalta aineiston rakenteen vuoksi jotkin luettelot voisi teknisesti laskea pitkiksi virkkeiksi.

Verbeissä on melko tasaisesti sekä finiitti- että infiniittiverbejä, mutta verbejä on kuitenkin koko aineistossa suhteellisen vähän, vain 18,4 prosenttia koko aineistosta. Substantiiveja aineistosta on yli puolet, ja niistä iso osa on nominaalistuksia, kuten *minen*-johtimisia teonnimiä. Finiittiverbien osuus koko aineistosta on 8,8 prosenttia, kun taas partisiippien, infinitiivien ja substantiivien yhteenlaskettu osuus on 61,6 prosenttia. Substantiivien ja nominaalimuotoisten verbien suuri määrä tekevät tekstistä abstraktia. Substantiivien yhteydessä on paljon genetiiviattribuutteja, jotka osaltaan

selittävät substantiivien suurta määrää. Hiidenmaan mukaan aineistossa on sitä enemmän yhdyssanoja, mitä virallisempi se on (Hiidenmaa 2001b: 58). Tämän myötä oletin yhdyssanoja olevan jopa enemmän kuin 25 prosenttia koko aineistosta. Kuten aineiston muutkin substantiivit, yhdyssanat ovat abstrakteja ja sisällöltään hyvin hallinnollisia. Finiittimuotoiset verbit taas ovat pääosin abstrakteja ja yksisuuntaista toimintaa kuvaavia, mutta aineistossa on myös jonkin verran konkreettisempia dynaamista toimintaa kuvaavia verbejä, joiden tekijänä toimii asiakas.

Aineiston verbeistä noin 25 prosenttia on passiivisia. Passiivimuotoisten verbien määrä on aineistossa siis melko pieni. Passiivimuotoisten verbien lisäksi aineistossa on myös geneeristä yksikön 3. persoonaa ja nollapersoonaa, joista tekijä ei käy ilmi. Lisäksi osa tekstin lausumista ei sisällä lainkaan verbiä. Vaikka aineistossa on toimijan näennäisesti piilottavia passiivisia finiittiverbejä, on niiden takaa löydettävissä yleensä kirjoittajan edustama organisaatio, tässä tapauksessa STM. Ministeriö ei ole aineistossani ikinä toiminnan kohde. Myös maakunta ja kuntayhtymät ovat useimmiten tekijän roolissa. Kunnista aineistossa puhutaan vähän, ja silloin ne ovat lähinnä tekojen kohteita ja sivustaseuraajia. Maakunnat ja kuntayhtymät mainitaan aineistossa useammin kuin kunnat. Asiakas on aineiston ainut ihmiseen viittaava toimija.

Aineistossa substantiivi usein kuvaa toimintaa ja verbi kytköksiä, eli aineistossa on paljon ideationaalisia metaforia. Diaesitysten verbit ovat pääosin yksisuuntaisia ja abstrakteja mutta aineistossa on myös joitain finiittiverbejä, jotka osoittavat tekijän ja kuvaavat dynaamisempaa toimintaa. Diaesitysten tekstien dynaamisuudessa ja abstraktiudessa on siis vaihtelua. Asiat esitetään aineistossa pääosin tuttuina ja valmiina. Jonkin verran käytetään myös konditionaalia, kun kerrotaan vasta suunnitteilla olevista asioista.

Aineistossa tiivistetään tekstiä verbittömyydellä, partisiipeilla ja postpositioilla. Eniten tiivistämiseen vaikuttavat partisiipit ja verbitön rakenne, postpositioiden määrä taas ei vaikuta tiivistämiseen merkittävästi. Infiniittiverbien käyttö ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa tiivistä tekstiä. Aineistossani yleiset nominaalistukset, yhdyssanat, otsikointi, luettelointi ja pitkät määriteketjut ovat tyypillisiä tiedon paketoinnin

keinoja viranomaisteksteissä (Heikkinen 2001c: 312–313). Kun pyritään kertomaan paljon asioita pienessä tilassa kuten diassa, tekstistä tulee hyvin yleisluontoista (Hii-denmaa 2003: 163–165).

Useissa esimerkkilauseista ilmi käyvissä lauseissa ja lausumissa tekstiä voisi selkeyttää finiittimuotoisella verbillä ja lauseenvastikkeiden purkamisella sivulauseiksi. Myös joitain yhdyssanoja voisi purkaa lyhyempiin osiin ja substantiiveja vaihtaa verbeiksi. Seuraavaksi luvussa 5 kommentoin hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen toteutumista, jonka jälkeen kokoaan tutkielmani keskeiset tulokset päätäntöluvussa 6.

5. HALLINTOLAIN HYVÄN KIELENKÄYTÖN VAATIMUKSEN TOTEUTUMINEN

Tässä luvussa kommentoin, täyttääkö aineisto tutkimukseni perusteella hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimukset (Hallintolaki 2003/434 § 9). Tutkin, hankaloittaako tiivistäminen tekstin ymmärrettävyyttä, ja tekevätkö substantiivit ja nominaalistukset tekstistä epäselvän. Tarkastelen myös aineistoni modaalisia piirteitä, sillä ne vaikuttavat tekstin asiallisuuteen. Hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksena on kolme adjektiivia: *asiallinen*, *selkeä* ja *ymmärrettävä*, joista kerron tarkemmin luvussa 2.4.

Kielenkäytön *asiallisuuteen* vaikuttavat esimerkiksi asioiden asianmukaiset perustelut sekä se, millä tavalla tekstissä viitataan muihin ihmisiin. Epäasiallisuus voi ilmetä asiaan liittymättömästä kommentista tai absoluuttisten totuuksien julistamisesta arvionvaraisissa asioissa. (Tiililä 2015.) Tulkitsen aineiston kielenkäytön asiallisuutta tarkastelemalla tekstin modaalisia piirteitä, eli tekstin sävyä. Niistä tutkin verbien moduksia sekä modaalisia verbejä.

Aineistossa ei ole lainkaan imperatiivia eikä potentiaalia. Jonkin verran asioita esitetään esimerkin (54) mukaisesti konditionaalissa, sillä ministeriön valmistelemat asiat ovat vasta suunnitteilla, eivätkä siten lopullisia päätöksiä. Kaikista verbeistä noin 10 prosenttia on konditionaalimuodossa. Konditionaalin käyttö on yleistä varsinkin aineiston loppupuolella, vuoden 2018 diaesityksissä. Tämä on merkittävä muutos, sillä aikaisemmissa vuosien 2015–2017 diaesityksissä sote-uudistuksesta puhutaan lähinnä indikatiivissa. Velvoittavuutta aineistossa ilmenee esimerkin (55) mukaisessa VA-partisiipin passiivin käytössä. Sellaiset velvoittavat verbit kuten esimerkin (56) *pitää* ovat aineistossa vähäisiä. Kuitenkin myös passiivi voi olla velvoittava, kuten tuon ilmi luvussa 4.3. (Heikkinen 2002b: 47).

Mahdollisuutta aineistossa ilmaistaan esimerkissä (57) näkyvän modaalisen *voida*-verbin ja A-infinitiivin sekä esimerkissä (58) näkyvän *pyrkii*-verbin ja MA-infinitiivin verbiketjuissa. Näitä piirteitä tarkastelemalla nähdään, että aineistossa ilmaistaan suhteellisesti enemmän mahdollisuutta kuin pakkoa. Tämän aineisto-otannon

perusteella diojen teksti on siis asiallista, sillä se pysyy asiassa eikä siinä ole loukkaavia tai väheksyviä ilmauksia. En ole analysoinut aineistoni lausetyyppejä, mutta kommentoin lyhyesti aineiston olevan joidenkin kysymysmuotoisten otsikoiden lisäksi pääosin indikatiivisten väitelauseiden muodossa.

(54) *Maakunta perisi asiakasmaksut.* (STM 2018)

(55) *Maakunnan on erotettava itse tuottamansa palvelut maakunnan liikelaitokseen ja tytäryhtiöihin* (STM 2017)

(56) *Maakunnan pitää jalkauttaa sosiaalihuollon osaamista sote-keskusten tueksi.* (STM 2017)

(57) *Myös maakunnan liikelaitos voi hankkia palvelutuotantoa yrityksiltä ostopalveluina.* (STM 2017)

(58) *Yksityisten yritysten ”kermankuorintaa” pyritään rajoittamaan* (STM 2018)

Selkeän määrittelemineen on haasteellisempaa, sillä *selkeällä* tarkoitetaan 'helposti tajuttavaa, selvää, helppoymmärteistä' (KS s.v. *selkeä*). Selkeys liittyy näkemiseen ja hahmottamiseen, joten tarkastelen aineistoni rakenteellista ja visuaalista puolta esimerkkikuvin. Aloitan aineistoni selkeyden tarkastelun rakenteesta. Aineistoni koostuu dioista, joissa on sekä kokonaisia virkkeitä, että epämääräisiä lausumia. Tekstin selkeyttä palvelisivat oikeinkirjoitus, norminmukainen välimerkkien käyttö sekä yksinkertaiset virkerakenteet. (Tiililä 2015.) Näistä parhaiten aineistossani toteutuu oikeinkirjoitus, kun taas välimerkkien käyttö sekä yksinkertaiset virkerakenteet ovat vähäisempiä aineiston rakenteen vuoksi, kuten kuvassa 6.

Palvelujen tuottamisvastuu

- Tuottamisvastuu on kuntayhtymällä
  - kuntien sopimuksen perusteella voi olla myös vastuukuntamalli
- Tuottamisvastuun edellytykset laissa
  - tehtävän edellyttämä oma henkilöstö ja muut voimavarat
  - kyky vastata ehkäisevistä, korjaavista, hoitavista, kuntouttavista ja muista sote-palveluista yhtenäisenä kokonaisuutena
  - tuottamisvastuu on kaikilla sama
- Laissa määritelty tuottamisvastuussa olevien kuntayhtymien kriteerit
  - laaja vastuu kaikista palveluista, riittävä henkilöstö ja voimavarat, enimmäismäärä kullakin sote-alueella, alueellinen eheys
  - muodostamisprosessi kuntalähtöisesti → sote-alue päättää tuottamisvastuussa olevat kuntayhtymät, edellytyksenä kriteerien täyttyminen
- Tuottaminen omana toimintana, ostopalveluna, palvelusetelillä tai yhteistoiminnassa

KUVA 6. Aineiston luettelorakenteen ja nominaalistusten vaikutus selkeyteen. (STM 2015)

Useissa lausumissa finiittiverbin puuttuminen tekee tekstistä vaikeammin hahmotettavaa, sillä substantiivin syntaktisiin ominaisuuksiin ei liity esimerkiksi toimijoita tai aikamuotoa. Kuvassa 6 näkyvät substantiivien suuri määrä ja tekijöiden piilottaminen passiivilla sekä nominaalimuodoilla tekevät aineistosta abstraktin. Kuitenkin myös kuvan 7 kaltainen teksti, josta olennaiset asiat löytyvät otsikoinnin ohjaamana, voi olla selkeä. (Tiililä 2015.) Kuvan 7 aktiivi- ja finiittimuotoisten verbien suhteellisen suuri määrä kertoo, että aineistossani on myös selkeää kieltä (verbeistä ks. luku 4.2.). Kuvia 6 ja 7 vertailtaessa nähdään, että kuvassa 6 yhdellä dialla on paljon tekstiä, toisin kuin kuvassa 7. Myös tekstin määrä yhdellä sivulla vaikuttaa tekstin luettavuuteen ja selkeyteen, ja kuvan 7 teksti on paljon helppolukuisempaa ja selkeämpää, kuin kuvan 6.

Huomioita mallivaihtoehtojen laatimisesta

- Rahoitusmallivaihtoehdot ovat yleisellä tasolla kuvattuja periaatteellisia vaihtoehtoja
- Niiden sisältämiä elementtejä on mahdollista yhdistellä eri tavoin
- Mallien rahavirtojen suuruus voidaan arvioida, kun malleista on tehty tarkempia linjauksia
- Jatkotyössä tulee tarkentaa yksityiskohtia sekä selvittää tarkempia taloudellisia ja muita vaikutuksia

KUVA 7. Aineiston yksinkertaisen virkerakenteen ja verbien vaikutus selkeyteen. (STM 2015)

Ymmärrettävä taas on sellainen asia, jonka lukija voi 'saada järkensä avulla itselleen selväksi' (KS s.v. *ymmärtää*). Se, onko aineistoni *ymmärrettävä*, vaatii sanaston tarkempaa tarkastelua. Ymmärrettävä teksti johdattaa lukijaa ja paljastaa syysuhteet ja ajatusketjut. Syysuhteita voidaan ilmaista esimerkiksi kielen pikkusanoilla, kuten konjunktioilla. Myös havainnollistukset ja konkretia tekevät tekstistä ymmärrettävämpää. (Tiililä 2015.) Ymmärrettävyyteen vaikuttaa myös informaatorakenne eli se, esitetäänkö asia tuttuna vai uutena. Tällaisia kielellisiä keinoja ovat esimerkiksi teonniimet ja rinnastukset, joiden avulla asiat esitellään jo ennaltaan tunnettuina (Hiidenmaa 2003: 173). Nämä kielen piirteet vaikuttavat ymmärrettävyyden lisäksi tekstin asiallisuuteen (Tiililä 2015).

Aineistossani on runsaasti kuvia ja graafeja, joita en ole analysoinut tutkimuksessani. Kuvat ja graafit voivat havainnollistaa tekstiä, mutta toisaalta monimutkainen kuva voi olla myös todella sekava (ks. esim. Komulainen 2018: 58–59). Vaikeasti ymmärrettäviä moniosaisia yhdyssanoja aineistossa on jokseenkin vähän. Aineisto on kuitenkin sanastoltaan asiantuntijoille suunnattua, joten se ei olisi ymmärrettävä kaikille. Tietyt termit kuten esimerkin (59) *valinnanvapausjärjestelmä*, esimerkin (60) *ICT-konsolidointi* ja esimerkin (61) *rakenteellinen sosiaalityö* liittyvät sote-uudistuksen valmisteluun, sosiaali- ja terveydenhuoltoalaan ja tietotekniikkaan, ja vaativat

perehtymistä. Erikoissanastoa leimaa yhdyssanamuodostus, joka näkyy myös näissä aineistoesimerkeissä. Kuten luvussa 4.2. tuon ilmi, otsikkotyylisellä nominaalistuksia sisältävällä informaatorakenteella asioista voidaan kertoa tuttuina ja kyseenalaistamattomina (Heikkinen 2001a: 100). Tällainen rakenne on aineistolleni tyyppinen, kuten esimerkiksi (62) *asiakasmaksulain uudistuksen*, joka viittaa aiempaan tietoon siitä, että asiakasmaksulakia ollaan uudistamassa ja *lainsäädännön vanhentuminen* siihen, että asiaan on olemassa lainsäädäntöä, joka on vanhaa. Ymmärrettävyys on siis jokseenkin suhteellinen asia, ja riippuu myös tekstin kohderyhmästä. Aineistoni kohderyhmä ovat toimittajat, joiden voi olettaa olevan jokseenkin perillä sote-uudistuksesta, sillä he viestivät siitä usein. Joukossa voi kuitenkin olla myös toimittajia, joille aihe on uusi.

- (59) **Valinnanvapausjärjestelmä tulee voimaan vaiheittain vuodesta 2020 alkaen** (STM 2017)
- (60) **Maakuntien ICT-konsolidointi**
Maakuntien ICT-palvelutuotannon ja tietojärjestelmien konsolidointi (infrastrukturi, perustietotekniikka, hallinto- ja toimialajärjestelmät). (STM 2017)
- (61) **Kansanterveystyö ja rakenteellinen sosiaalityö uuteen arvoon** (STM 2017)
- (62) **Asiakasmaksulain uudistuksen taustalla lainsäädännön vanhentuminen** (STM 2018)

Tämän analyysin perusteella aineisto täyttää hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksen joiltain osin. Aineiston kieli on asiallista, eikä sen suhteen ole mitään huomautettavaa. Aineisto kuitenkin voisi olla selkeämpi esimerkiksi lauserakenteeltaan. Tekstiä voisi selkeyttää vähentämällä sivukohtaista sanamäärää ja jakamalla tekstiä useammalle sivulle. Lisäksi lauserakennetta voisi selkeyttää jakamalla rinnastuksista ja määriteketjuista koostuvia lausumia lyhyempiin osiin. Kielen ymmärrettävyyttä ja selkeyttä voisi parantaa myös purkamalla yhdyssanoja ja lauseenvastikkeita sekä vaihtamalla nominaalistuksia verbeihin. Tekijöiden osoittavien finiittiverbien käyttö selkeyttäisi tekstien vuorovaikutussuhteita ja tekisi tekstistä vähemmän abstraktia.

6. PÄÄTÄNTÖ

Olen analysoinut STM:n virkamiesten diaesitysten tekstejä virkakielen näkökulmasta. Analyysissäni tarkastelen aineiston rakennetta ja leksikaalis-kieliopillisia piirteitä ja niiden vaikutusta tekstin tiivistämiseen ja selkeyteen. Täten tutkimukseni on aineistolähtöinen lingvistinen tekstintutkimus. Tavoitteenani oli selvittää, miten diaesityksille ominainen tiivistäminen näkyy aineistossani, ja onko aineistossani muita virkakielelle tyypillisiä rekisteripiirteitä. Pohdin myös systeemis-funktionaalisen kieliteorian työkaluin tekstien välittämää maailmaa ja sen vuorovaikutussuhteita. Lisäksi halusin tutkia, vaikuttaako diaesitysten luettelomainen rakenne tekstin tiivistämiseen ja miten kaikki nämä piirteet vaikuttavat hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimusten täyttymiseen.

Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen mutta esittelen rekisteripiirteitä myös kvantifioinnein. Tutkimusaineistoni koostuu sosiaali- ja terveysministeriön sote-uudistusta käsittelevistä, toimittajille suunnatuissa tilaisuuksissa esitetyistä diaesityksistä. Aineistoa on tammikuun 2015 ja kesäkuun 2018 väliseltä ajalta yhteensä 174 dian verran. Teoriapohjana tutkimuksellani on M.A.K. Hallidayn systeemis-funktionaalinen kieliteoria ja Minna-Riitta Luukan virkakielen rekisteripiirteiden tutkimus. Tutkimuksessani siten yhdistelen eklektisesti leksikaalis-kieliopillista teoriaa ja lingvististä tekstintutkimusta.

Tutkin aineistoni verbejä, substantiiveja, postpositioita, moniosaisia yhdyssanoja ja rinnastuksia. Rajasin tutkimukseni ulkopuolelle adjektiivit, adverbit sekä pronominit, sillä keskityin analysoimaan tiivistämiseen käytettäviä leksikaalis-kieliopillisia piirteitä. Lisäksi tarkastelen aineistoani abstrahoivia piirteitä eli nominaalistuksia ja erilaisia passiivirakenteita. Aineiston kuvaamaa sote-uudistuksen maailmaa ja sen vuorovaikutussuhteita tarkastelen teksteissä esiintyvien semanttisten ja kieliopillisten roolien kautta.

Diaesityksillä on yhtenäisiä, tekstilajille tyypillisiä piirteitä. Dioissa tekstiä pyritään tiivistämään, jotta yhden dian merkkimäärä pysyisi pienenä diaesityksen luettavuuden

vuoksi. Aineistoni on pääosin diaesityksille ominaisesti luettelomuodossa. Tämän myötä aineisto ei koostu vain kokonaisista virkkeistä, vaan myös otsikoista ja luettelomuotoisista lausumista. Aineistoni otsikkotyylliset luettelot ovat enemmän lausuman kuin täydellisen lauseen kaltaisia, sillä usea niistä ei sisällä finiittiverbiä tai verbiä lainkaan.

Aineistossani on Hiidenmaan virkakielen rekisteripiirteiden tilaston (2001b: 44) mukainen sanaluokkajakauma. Tutkimusaineistossani on siten virkakielelle tyypillisiä rekisteripiirteitä, kuten postpositioita ja yhdyssanoja. Aineistoni sisältää myös paljon substantiiveja, varsinkin teonnimiä, jotka ovat myös suunnittelukielelle ja oikeuskielelle ominaisia. Tämä on loogista, sillä sosiaali- ja terveysministeriö ”*vastaa sosiaali- ja terveyspolitiikan suunnittelusta, ohjauksesta ja toimeenpanosta*” (STM 2019). Aineistossa on myös joitain viittauksia eri lakeihin sekä suoria lainauksia niistä. Muita aineistosta nousseita havaintoja ovat virkakielelle tyypilliset rinnastukset sekä aktiivimuotoisten verbien yllättävän suuri määrä.

Tietoa paketoidaan aineistossani viranomaisteksteille tyypillisesti nominaalituksilla, moniosaisilla yhdyssanoilla, luetteloilla ja pitkillä määriteketjuilla (Heikkinen 2001c: 312). Rungas nominaalituksien määrä tekee tekstistä abstraktia, sillä substantiivin syntaktisiin ominaisuuksiin ei liity esimerkiksi modusta tai aikamuotoa. Nominaalituksukset tekevät tekstistä myös epämääräistä ja mahdollistavat viittaamisen epämääräiseen tekijään. Tämä tekee tekstistä epäselvää ja vaikeuttaa tekstin ymmärrettävyyttä. (Hakulinen & Karlsson 1979: 394–395.) Kuten luvussa 4.4. tuon ilmi, subjektiton ja siten geneerinen rakenne on tehtävältään lähellä passiivia. Passiivimuotoisia verbejä on aineiston verbeistä noin 25 prosenttia. Tämä on vähemmän, kuin mitä passiivivaltaisuudesta syytetyn virkakielen oletin sisältävän. Aineistossa on myös joitain itsekseen tapahtuvia prosesseja sekä jonkin verran nollapersoonaisia sekä paljon verbittömiä lausumia.

Ensimmäinen hypoteesini oli, että aineisto ei täytä täysin hallintolain hyvän kielenkäytön vaatimuksia. Hypoteesini siitä, että aineiston kielenkäyttö on todennäköisesti asiallista, toteutui. Myös hypoteesini virkakieleen kohdistuvasta tyypillisestä kritii-

kistä epäselvänä kapulakielenä osui oikeaan, ja aineisto ei täytä täysin selkeän ja ymmärrettävän kielen vaatimuksia. Diaesityksille ominaiset luettelot ja epätäydelliset lauseet ovat niin ikään aineistossani yleisiä. Tiivistäminen näkyy aineistossani runsaassa infiniittiverbien määrässä, yhdyssanoissa sekä teonnimien ja rinnastusten käyttämisessä. Kuitenkin hypoteesini aineiston rakenteen vaikutuksesta kielen ymmärrettävyyteen ja selkeyteen ei täysin toteutunut. Eniten kieltä epäselkeyttävät nominaalistukset sekä pitkät rinnasteiset lausumat: luettelot itsessään eivät tee tekstistä epäselvää. Aineisto osoittautui oletetusti substantiivivaltaiseksi, substantiiveja ollen yli 50 prosenttia aineiston sanoista. Päädyin tarkastelemaan myös teonnimiä, sillä aineistolähtöisen analyysini myötä huomasin niitä olevan aineistossa paljon. Vaikka moniosaisilla yhdyssanoilla tiivistetään aineistossa informaatiota, niitä oli yllättävän vähän. Postpositioita aineistossani oli yllättävän vähän, ja niillä ei ollut suurta merkitystä tiivistämisen tai aineiston abstraktiuden kannalta. Sen sijaan niillä määritellään toiminnan ehdot.

Sosiaali- ja terveysministeriön diaesitykset kuvaavat maailmaa, jossa vuorovaikutussuhteissa tekijöinä on valtionhallinnon organisaatioita kuten ministeriöitä ja maakuntia, jotka kohdistavat toimensa kuntiin ja muihin organisaatioihin. Asiakas on aineiston ainut ihmistoimija, joka voi toimia itsenäisesti tai olla toiminnan kohteena. Soteuudistuksesta kirjoitetaan asiakkaiden, maakuntien ja palveluiden maailmana. Soteuudistuksen maailmaa kuvataan abstrakteina päätöksinä ja vastuina, jotka esitetään suoraan käskyin sekä väitelausein jo olemassa olevina ja kyseenalaistamattomina olina. Virkamiesten on puhuttava asioista ylätasolla ministeriön roolin vuoksi, mutta juuri se tekee tekstistä abstraktia.

Tämä tutkimus vahvistaa diaesitysten kielen täyttävän virkakielen tyypilliset rekisteripiirteet. Vaikka virkakieltä usein kritisoidaan pitkistä virkkeistä ja teksteistä, ei tiivistäminen kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista millä tahansa keinolla. Kun uusia hallinnon valmistelemia asioita esitellään toimittajien kautta kansalle, olisi asiat esitettävä yksinkertaisella virkerakenteella, jossa pitkät lausumat on jaettu useampaan lyhyeen osaan. Tällöin sanoja voi olla enemmän, mutta teksti olisi silti selkeämpää ja lukijalla olisi helpompi hahmottaa, kuka tekee mitä ja milloin. Myös infiniittiverbien

lisääminen tekisi tekstistä ymmärrettävämpää, sillä verbittömyys ja runsaat nominaalikutukset tekevät tekstistä abstraktia ja siten vaikeaselkoista. Virkakieltä kuitenkin tuotetaan jotain tarkoitusta varten, eikä sen täysi yleiskielistäminen olisi välttämättä mahdollista. Tulisi kuitenkin miettiä tarkkaan, miten ja mistä tekstiä kannattaa tiivistää.

Tutkimusta voisi jatkaa tarkastelemalla kaikkia Hiidenmaan listan (2001b: 61) virkakielen rekisteripiirteitä. Varsinkin genetiiviattribuuttien ja sote-uudistukseen liittyvien kiteymien tarkastelu olisivat olleet analyysiini mielekäs lisä, jota en tutkimuksen rajauksen vuoksi voinut toteuttaa. Myös lausekkeiden tarkastelu olisi tuonut tutkimukseeni lisää tietoa rekisteripiirteiden koteksteista. Syvemmillä diskurssianalyttisellä otteella olisi voinut paljastaa aineistosta enemmän valtarakenteita ja ideologioita. Nyt tutkimuksessa painottui leksikaalis-kieliopillisten piirteiden analyysi semanttisen piirteiden tarkastelun jäädessä pintapuoliseksi.

Aineistosta voisi tehdä tekstilajianalyysin, sillä diaesitysten kieltä ei ole tutkittu suomen kielessä paljoa. Tutkittavaa riittäisi myös aineistoni intertekstuaalisissa piirteissä. Mistä virkamiehen tekemät kielivalinnat tulevat? Virkamiehet keskustelevat kokouksissa ja kirjoittavat useita valmistelevia tekstejä. Tällaisten suullisten ja kirjallisten käsittelyjen myötä muodostuu tekstilajiketju, joka jatkaa elämäänsä tiedotustekstinä ja mediassa (Koskela 2008: 123). Myös Riitta Suominen painottaa väitöskirjassaan lähtötekstien tärkeyttä ja kielenainesten siirtymistä tekstistä toiseen (2019: 179–181). Millaisia kielellisiä valintoja esimerkiksi lakiteksteistä nousee ja miten niitä toisinnetaan mediassa? Entä mitkä sanavalinnat päätyvät dioista suoraan median käyttöön ja mitkä eivät? Diaesitysten kieltä olisi myös mielenkiintoista vertailla lehdistötiedotteiden kieleen, sillä taustatilaisuuksissa julkaistaan useasti myös uusi tiedote, johon tilaisuuden diaesitykset liittyvät. Ministeriöiden taustatilaisuuksia voisi tutkia myös multimodaalisesti esitystilanteet videoiden ja infografiikat huomioon ottaen. Tutkimuksestani ei käy ilmi, miten virkamiehet avaavat diojen sisältöä esiintymistilanteessa verbaalisesti tai millaisilla puheviestinnän keinoilla sanomaa tehostetaan.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Sosiaali- ja terveysministeriön sote-uudistusta käsittelevissä toimittajille suunnatuissa tiedotus- ja taustatilaisuuksissa esitetyt virkamiesten valmistelemat diaesitykset tammikuusta 2015 kesäkuuhun 2018. Kerätty kesäkuussa 2018.

Kirjallisuus

ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2009: *Käyttökielioppi*. 2. tarkistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1154, Tiede. Helsinki: SKS.

EGGINS, SUZANNE 1994: *An introduction to systemic functional linguistics*. London: Pinter Publishers.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1995: *Media discourse*. London: Edward Arnold.

HAKANEN, AIMO 1993: Partisiippiattribuutit kirjoitetun yleiskielen tyylipiirre. Sananjalka 35 s. 61–71. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos 1993.

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Helsinki: SKS.

HALLIDAY, M.A.K. – CHRISTIAN MATTHIESSEN 2004: *An introduction to functional grammar*. 3. painos. Lontoo: Arnold.

HEIKKILÄ, ELINA 2007: Substantiivitaudin oireita. Kielipakina. Esitetty Ylen Radio 1:ssä 8. kesäkuuta 2007. https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kielipakina_%282006_2009%29/substantiivitaudin_oireita (10.5.2020).

HEIKKILÄ, ELINA – VIERTIÖ, ANNASTIINA 2002: Keskustelua, kouluttamista ja konsultointia. Kielitoimiston ja Kelan yhteistyö esimerkkinä 2000-luvun kielenhuollosta. – Vesa Heikkinen (toim.) *Virkapukuinen kieli* s. 245–258. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: SKS.

HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO – TIILILÄ, ULLA 2001a: *Teksti työnä, virka kielenä*. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.

- HEIKKINEN, VESA – LEHTINEN, OUTI – LOUNELA, MIKKO 2001b: Kuvia kirjoitetusta suomesta. – Kielikello 3/2001. <https://www.kielikello.fi/-/kuvia-kirjoitetusta-suomesta> (4.4.2020).
- HEIKKINEN, VESA – VOUTILAINEN, EERO – LAUERMA, PETRI – TIILILÄ, ULLA – LOUNELA, MIKKO (toim.) 2012: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA 1999: *Ideologinen merkitys: kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, ISSN 0355-1768; 728. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2001a: Tekstuaalinen pirunnyrkki. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa, Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä* s. 63–115. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- 2001b: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa, Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä* s. 116–214. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- 2001c: Virallisen ideologiaa. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa, Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä* s. 297–326. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- 2002a: Virkakieli lumooa ja pelottaa. – Vesa Heikkinen (toim.) *Virkapukuinen kieli* s. 7–25. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: SKS.
- 2002b: Tietoa tuotteesta, jolla on visio, imago ja profiili. Millainen teksti on kunnan viestintästrategia? – Vesa Heikkinen (toim.) *Virkapukuinen kieli* s. 28–52. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: SKS.
- 2008: Miten ymmärtää hallintolain kielipykälää? Richard Foley – Tarja Salmi-Tolonen – Iris Tukiainen – Birgitta Vehmas (toim.). *Kielen ja oikeuden kohtaus*. Heikki E.S. Mattilan juhlaKirja s. 47–63. Helsinki: Talentum Media Oy.
- 2012: Konteksti. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 88–93. Helsinki: Gaudeamus.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara, Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 161–190. Jyväskylän yliopisto.

- 2001a: Työ ja kieli. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa, Ulla Tiirilä. *Teksti työnä, virka kielenä* s. 19–34. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- 2001b: Poimintoja virkakielen rekisteristä – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa, Ulla Tiirilä. *Teksti työnä, virka kielenä* s. 35–62. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- 2003: *Suomen kieli – who cares?* Keuruu: Otava.
- IEDEMA, RICK 1998: Institutional responsibility and hidden meanings. *Discourse & Society*, 4, 481–500.
- JULKUNEN, VERNA 2002: Ystävällisesti Kansaneläkelaitos. – Vesa Heikkinen (toim.) *Virkapukuinen kieli* s. 107–122. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: SKS.
- JUVONEN, RIITTA – VIRTANEN, MIKKO – VOUTILAINEN, EERO 2012. Fennistisen tekstilajintutkimuksen suuntia. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 453–469. Helsinki: Gaudeamus.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1997: Johdanto. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*, s. 8–36. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: *Hallinnon lehdistöiedotteiden kieli*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: SKS.
- KANKAANPÄÄ, SALLI – PIEHL, AINO – RÄSÄNEN, MATTI 2009: Kohti parempaa säädöskieltä. Kielikello 2/2009. <https://www.kielikello.fi/-/kohti-parempaa-saadoskielta> (20.3.2020).
- KARVONEN, PIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. – Tapani Lehtinen & Susanna Shore (toim.) *Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmät 18. kielitieteen päiviltä* s. 149–165. Kieli 6. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997: Missä on taloustehtävän ihminen? – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*, s. 151–167. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- KOMPPA, JOHANNA 2002: Me tiedotamme – kenelle? – Vesa Heikkinen (toim.) *Virkapukuinen kieli* s. 73–84. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Tampere: SKS.
- KOMULAINEN, OLGA 2018: *Tietomuotoilua ja kuvittamista. Tietomuotoilukonsepti sosi-aali- ja terveystieteille*. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- KOSKELA, MERJA 2008: *Valtionhallinnon tekstilajiketjujen intertekstuaalisuuden piirteitä*. Vaasan yliopiston käännteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmän julkaisut nro 35. http://www.vakki.net/publications/no35_fin.html (24.9.2019).
- LAMMI, OUTI 2009a: Esitysgrafiikka ei ole yhtä kuin PowerPoint. *Tuolin ja näppäimistön välistä* 30.1.2009. – <http://www.outilammi.com/2009/01/esitysgrafiikka-ei-ole-yhta-kuin.html> (29.10.2018).
- 2009b: PowerPoint: Huonoja tapoja ja tottumuksia. *Tuolin ja näppäimistön välistä* 4.2.2009. – <http://www.outilammi.com/2009/02/powerpoint-huonoja-tapoja-ja.html> (26.1.2019).
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssitutkimuksen taustaole-tukset. – Kari Sajavaara, Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 133–160. Jyväskylä: 2000.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2019: Dia, kalvo ja ”slaidi”. *Kielikello* 3/2019. <https://www.kielikello.fi/-/dia-kalvo-ja-slaidi-> (8.10.2019).
- MATTILA, HEIKKI E.S. 2010: Suomalaisen oikeuskielen ominaispiirteet. Heikki E. S. Mat-tila, Aino Piehl ja Sari Pajula (toim.), *Oikeuskieli ja säädöstieto – Rättsspråk och författningsinformation*. s. 181–213. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja N:o 41. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- MERIKANTO, TIINA 2018: Puhumme sotea emmekä suomea - ei ihme, jos viestintä on vaikeaa. *Läketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 8/2018. <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2018/7/duo14254> (18.9.2019).
- PIEHL, AINO 2010: Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto. Heikki E. S. Mat-tila, Aino Piehl ja Sari Pajula (toim.), *Oikeuskieli ja säädöstieto – Rättsspråk och författningsinformation*. s. 147–180. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja N:o 41. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. – Kari Sajavaara, Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 191–217. Jyväskylä: 2000.
- PONKALA, MERJA 2019: *Muistiot ministeriöiden työssä. Monimenetelmäinen tutkimus virkakielen konventioista ja niitä ylläpitävistä diskursseista*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- SAUKKONEN, PAULI – HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA 1979: *Suomen kielen taajuusanasto*. Porvoo: WSOY.
- SAUKKONEN, PAULI 1984: *Mistä tyyli syntyy?* WSOY. Juva.
- SHORE, SUSANNA 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalissa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Helsinki: Gaudeamus.
- 2012b: Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Helsinki: Gaudeamus.
- SUOMINEN, RIITTA 2019: *Virkatekstin käytettävyys. Pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivitykseksi*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta.
- TARVAINEN, VIRPI 2016: *Kalvosulkeisista kokonaisvaltaiseksi eläm्यkseksi: esitysgrafiikka- ja puhe-esitys multimodaalisena tekstinä*. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- TIILILÄ, ULLA 2001: Tapaus päivähoitopäätös. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa, Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä* s. 215–266. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2015: Mitä on asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä virkakieli? – Kielikello 3/2015. <https://www.kielikello.fi/-/mita-on-asiallinen-selkea-ja-ymmarrettava-virkakieli-> (20.4.2020).
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Edita.

VOUTILAINEN, EERO 2012: Rekisteri. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 70–76. Helsinki: Gaudeamus.

Verkkolähteet

FINLEX Hallintolaki 2003/434. Annettu Helsingissä 6.6.2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/-2003/20030434> (29.10.2018).

——— Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 621/1999. Annettu Helsingissä 21.5.1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621> (30.1.2019).

——— Kielilaki 423/2003. Annettu Helsingissä 6.6.2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/-2003/20030423> (30.1.2019).

——— Valtion virkamieslaki 1994/750. Annettu Helsingissä 19.8.1994. <https://www.finlex.fi/fi/laki/-ajantasa/1994/19940750> (29.10.2018).

HS = Helsingin Sanomat 2018: Sote-uudistus saa suomalaiset hämilleen – yli neljännes ei ymmärrä uudistuksen sisältöä lainkaan <https://www.hs.fi/paivanlehti/-02012018/art-2000005509747.html> (2.1.2018).

KIELIKELLO 3/2010. <http://www.kielikello.fi/-/kotimaisten-kielten-tutkimuskeskus-vaatii-virkakielen-parantaminen-seuraavaan-hallitusohjelmaan> (24.1.2019).

KIELITOIMISTON OHJEPANKKI: Lauseenvastikkeet: mikä on lauseenvastike? Kotimaisten kielten keskus. <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/422> (9.12.2019).

——— Paketoivia partisiippimääritteitä: sähkökatkosta aiheutuneita ongelmia koskevia ohjeita. Kotimaisten kielten keskus. <http://www.kielitoimiston-ohjepankki.fi/ohje/473> (16.4.2020).

KOTIMAISTEN KIELTEN KESKUS 2014: Sote ei ole hyvää virkakieltä. https://www.kotus.fi/-kielitieto/virkakieli/ajankohtaista_virkakielesta/virkakielikampanjan_uutisarkisto/2014/sote_ei_ole_hyvaa_virkakielta (30.10.2018).

——— 2019a: Hyvä virkakieli osallistaa ja ehkäisee syrjäytymistä. Maria Fremer, Leealaura Leskelä, Ulla Onkamo, Aino Piehl, Liisa Raevaara ja Ulla Tiirilä. Valtiovarainministeriön politiikkakatsaus 1/2019. https://www.kotus.fi/files/7127/Politiikkakatsaus_1_2019_FI_20190510.pdf (18.9.2019).

- 2019b: Säädoskielen ohjeita. Informaatorakenne. https://www.kotus.fi/ohjeet/saadoskielen_ohjeita/informaatorakenne (8.10.2019).
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2012. (24.10.2018).
- OKM 2014. Hyvän virkakielen toimintaohjelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:2. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://www.kotus.fi/files/4812/Hyvan_virkakielen_toimintaohjelma.pdf. (12.3.2019).
- STM 2017 = STM-BRÄNDI. Opas sosiaali- ja terveysministeriön visuaalisen identiteetin ja maineen hallintaan. Sosiaali- ja terveysministeriön brändiohjeisto. (8.10.2019).
- STM 2018 = Sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivut. <https://stm.fi/hankkeet/osatyokyisyys> (24.10.2018).
- STM 2019 = Sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivut. <https://stm.fi/ministerio/tehtavat-ja-tavoitteet> (8.10.2019).
- TTP = Tieteen termipankki. <http://tieteen.termipankki.fi/> (29.4.2020).
- YLE 2015: "So" unohtui sotesta – sosiaalityöntekijä puolustaa "rupusakkia, joka istuu torinlaidalla". <https://yle.fi/uutiset/3-8444582> (17.4.2020).
- YLE 2017: Sote-uudistus on vaikea myös kieleltään – Katso, miten kapulakielellä sotesta puhutaan ja mitä se on suomeksi. <https://yle.fi/uutiset/3-9659657> (5.7.2018).
- VISK = AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN JA IRJA ALHO 2008: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> (20.4.2020).